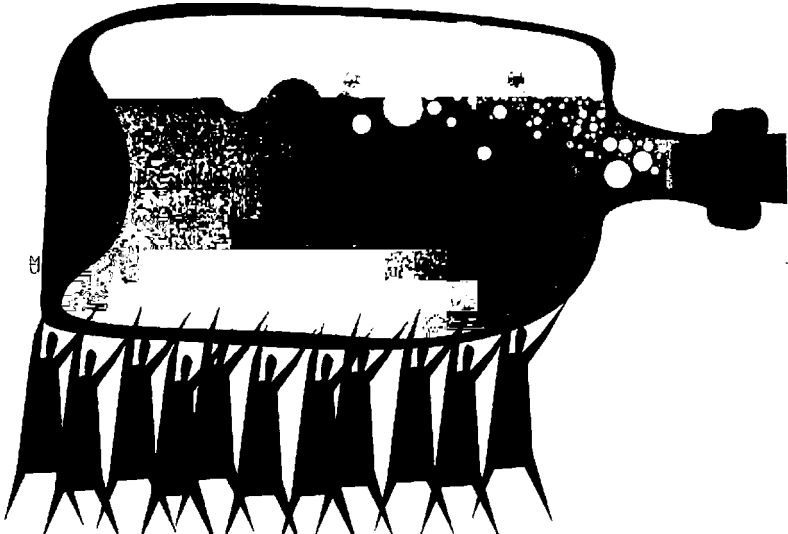

MUHAFAZAKÂRLIK

KADİM GELENEĞİN
SAVUNUSUNDAN FAYDACILIĞA

E. ZEYNEP GÜLER

Felsefi bir düşünce ve siyasal bir tavır olarak muhafazakârlık mevcut siyasal, sosyal ve ekonomik düzenin değerine ve mümkün olduğunca korunması gerektiğine inanır. Bu düzen, nesiller boyunca yaratılan gelenekler ve kurumlar, zamanın ve deneyimin zorlu sınavından geçmiş ve kendini, doğruluğunu ve işlerliğini ispatlamıştır. Bu anlamda meşrudur. Değişim ise yavaş ve tedricidir. Muhafazakârlara göre toplum süregelen ve karmaşık bir organizmadır. Yavaşça, yüzyıllar boyunca yaşanan çeşitli değişim ve deneme-yanılmalar sonucu bugünkü halini almıştır.

Muhafazakârlık tüm insanlığa ve tüm dönemlere ait evrensel, ezeli ve ebedi bir düşünce midir, yoksa zamanımızın tarihsel ve sosyolojik koşullarının ortaya çıkardığı tümüyle yeni, modern kültürel ve siyasal bir dünya görüşünden ve bir tavır alıştan mı söz ediyoruz? Yanıt Karl Mannheim'a göre her ikisi de. Muhafazakârlığın hem daha evrensel hem de özgül tarihsel ve sosyal koşulların ortaya çıkardığı "modern" türlerinden söz edilebilir. Muhafazakârlık kendine bir geçmiş aradığında kökleri geriye, Ortaçağ Avrupasına uzatılsa bile bir siyasal tutum ve hareket olarak Aydınlanma düşüncesi ve Fransız Devrimi'ne

karşı, 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştır. Dönemden döneme değişiklik gösteren muhafazakâr siyaset ve izlenen buna uygun ekonomik açılımlar dışında, muhafazakâr ruh halinin iki temel özelliği vardır: İnsan doğasına, köksüzlüğe, denenmemiş buluşlara güvensizlik ve tarihsel süreklilik ile geleneksel çerçeveye duyulan güven. Bu çerçeve dinî ya da kültürel olabilir, soyut ya da dönemsel olarak kurumsal bir ifadeye sahip olmayabilir. Muhafazakâr düşüncenin savunduğu, herhangi bir partinin görüşü olmaktan önce geleneksel yapıyı altüst eden modernleşmenin, kapitalizm, reform ve devrim sonucu bozulan ve yok olan aristokrat sınıfın, Avrupa'daki geleneksel düzenin görüşüdür. Bu yüzden muhafazakârlık bir ideoloji olmaktan çok bir kavrayış, geleneklere dayanan bir ruh hali olarak görülmüştür.

Muhafazakârlık bir 19. yüzyıl ideolojisi olarak modern dünyanın dinamik karakterine bağlıdır. Bu anlamda gelişimi ve yaygın kabulü ile gelenekselcilikten farklıdır. Mannheim, geleneksel ile muhafazakâr tutumları birbirinden ayırarak, ilkinin “doğal muhafazakârlık”, Max Weber'den hareketle “gelenekselcilik”, ikincisini ise “modern muhafazakârlık” diye adlandırır. Ona göre gelenekselcilik ancak değişimin sınıf çelişkilerine bağlı olduğu sınıflı toplumlarda muhafazakârlığa dönüşebilir.¹ Muhafazakârlık, gelenekselciliğin modern dönemde bilinçli hale gelen ve kendi hakkında düşünmeye başlayan, güncel olanla bağlantı kuran, devrim karşıtı çabaları ve etkileri ile somut hale dönüşmüş halidir. Dünyayı üzerinde düşünmeden, otantik biçimde algılayan eski düşünce biçimlerine karşı muhafazakârlık bilinçli ve “kendi hakkında düşünür” hale gelir. Bu çaba, muhafazakârlığın bir ideoloji olarak inşasına işaret eder. Modern sosyal yapıların ortaya çıkması ile eskiler, eski yaşama ve düşünce biçimleri birdenbire ortadan kalkmaz, her ikisi bir arada var olmaya ve birbirlerini etkilemeye devam ederler. Ama modern yaşamın, bilim ve teknolojinin gücü ve hızı, kendinden önce varolanları kendi yörüngesine bağlı kılar. Böylece otantik muhafazakârlık ya da gelenekselcilik ortadan kalkma eğilimi

1 Karl Mannheim, “Conservative Thought”, Paul Kecskemeti (der.), *Essays on Sociology and Social Psychology* içinde, 4. basım, Londra, Routledge and Kegan Paul Ltd., 1996.

içine girer. Muhafazakâr düşünce böylece kendini kurar, kendi hakkın-
da düşünme düzeyini yükseltir ve artık bir daha eskisi gibi olmayacak
geleneksel haller üzerinde bilinçli bir bilgi üretimine koyulur.

Muhafazakâr hareket biçimi ya da muhafazakâr siyaset her za-
man belirli somut koşullara bağlı olmuştur. Siyasette belirli kalıp dav-
ranışlar ortaya koymaz. Muhafazakâr siyaset dönemden döneme fark-
lılık gösterir, dönemin koşullarına bağlı, pratik ve faydacıdır. Siyasette
gerçekçilik gücünün haklı olduğu, sonucun izlenen yolu haklı göster-
diği bir güç ideolojisine sahiptir. Muhafazakârlığın düzene ilişkin
doktrini bunu içermekle birlikte sınırlar anlayışına da dayanır. Gerçek-
çilik yaşamın esasında yer alan kaçınılmaz gerilimlerin yarattığı sınırlar
içinde değerlendirilir. Bu gerilimler, insan yaşamı birbiriyle çelişen
ikilemler içerdiği için vardır. Ruh ve madde, insan ve doğa, birey ve
toplum, yönetenler ve yönetilenler, serbest girişim ve devlet düzenle-
meleri, toplum içinde farklı gruplar ve farklı devletler arasında hiçbir
zaman tümüyle ortadan kaldırılamayan ikilemler mevcuttur. Bu ikili-
ler arasındaki gerilimler zaman zaman kısmen uyumlulaştırılabilir
ama hiçbir zaman tümüyle ortadan kaldırılamaz.²

Muhafazakârlığın siyasal yönü, 19 ve 20. yüzyıl siyasetini de-
rinden etkileyecek denli önemli olmuştur. Ancak özgün yanı, genel bir
felsefi ve duygusal bütün, bir düşünme biçimine, Mannheim'a göre
"üslup sahibi" bir düşünme biçimine sahip olmasıdır. Muhafazakâr-
lık, gelenekselciliğin özgül tarihsel biçimlerini alır ve onu mantıksal so-
nuçlarına kadar geliştirir. Muhafazakâr kelimesi bile görece yeni bir
döneme ait, yeni bir kavramdır. Muhafazakârlık kavramı 1815 sonra-
sı dönemde Chateaubriand tarafından ve genel olarak siyasal yelpaze-
de "sağ" kanadı tarif etmek için kullanılmış, yaygın olarak Alman-
ya'da 1830'larda ortaya çıkmış, 1835'te İngiltere'de benimsenmiştir.
Avrupa'da muhafazakârlığın en önemli kuramcısı olarak Edmund
Burke (1729-1797) kabul edilir. Doğal haklar ve doğa hali felsefesini
çürütmeye çalışan, yazıları ilk Fransız sosyologlarını etkileyen Louis

2 Noël O'Sullivan, "Conservatism", Roger Eatwell-Anthony Wright (der.), *Contemporary Political Ideologies*, 2. Basım, Pinter, 1999 içinde, s.52-53.

Edmund Burke (1729-1797)

Edmund Burke kendinden sonraki düşünürleri derinden etkileyen, muhafazakârlığın ilk ve en önemli düşünürüdür. Burke'ün 1790'da, Fransız Devrimi henüz devam ederken kaleme aldığı *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* isimli ünlü çalışmasında muhafazakâr düşüncenin tüm genel öğelerini bulmak mümkündür. Hatta muhafazakârlığın bu formülasyonu Weberci anlamda bir "ideal tip" olarak da değerlendirilebilir.

Dublin doğumlu Britanyalı parlamento sözcüsü ve siyasî düşünür olan Burke aslen bir liberaldir. Whig partisi içinde yer almış ve ülkesinde 1765 sonrasında ortaya çıkan tüm önemli siyasal konularda etkin olmuştur. Whig partisinden parlamentoya girer, iktidardaki Tory'lere muhalefet eder. Kendisi bir Whig olmasına karşılık siyasal düşünceleri özellikle Benjamin Disraeli ile birlikte şekillenen Anglo-Amerikan siyasal muhafazakâr düşüncesinin felsefi temelini oluşturmuştur. Döneminin tüm tartışmalı siyasal konularında görüşleri birbirinden farklı ve zaman zaman da tutarsızdır; sistematik bir siyaset felsefesine sahip değildir. Ona göre temel bir hak olan özgürlük "düzen" ilkesiyle birlikte ele alınmalı, ona bağlı olmalıdır. Sakinlik ve sessizlik insanın normal halidir ve bu durumun korunması gerekir. Yüzyılların biriktirdiği akıl ve deneyim gözetilerek, özgürlükler bu özellikler bozulmaksızın son derece yavaş ve tedrici bir biçimde elde edilmelidir; hızlı bir değişim ve reform programına karşıdır. Burke'e göre toplumda istenen istikrardır, bunun sağlanabilmesi için toplum düzenini bozacak şeylerden kaçınmak gerekir. Ona göre toplumda soyluların varlığı doğaldır ve olması gerektir. Toplumda farklı kesimler olması, farklı düzeyler ve sınıflar olması, dolayısıyla eşitsizlik bütünü birliğini ve uyumu bozmaz. Doğal olarak birbirinden farklı düzeyde olan insanları aynı düzeye getirmeye çalışmak, tarım ve ticaret yararına tüm ülkeyi düzeylere tarım toprağı haline getirmeye benzer. Yararsız ve olanaksızdır.

de Bonald (1754-1840) ve monarşinin olduğu kadar kilisenin de hizmetkârı olduğunu söyleyen ve "Taç ve Tapınak" düşünürü olarak anılan Joseph de Maistre (1754-1821), klasik muhafazakârlığın önemli yazarları arasında yer alır.

Muhafazakârlık başta liberalizm olmak üzere 19. yüzyılın önemli ve belirleyici ideolojileri ile tartışmalar içinde şekillenmiş, liberalizmin alternatifi olarak düşünülmüştür.³ Muhafazakârlık liberal ve sosyalistlerin dünyayı değiştirme çabalarına karşı savunmacı bir harekettir. Liberalizm ve devrimcilik, bireyi, Ortaçağ bağlantılarından, devlet ve lonca kısıtlarından özgürleştirmeye, insanın doğal, bölünmez ve

3 Michael Rosen-Jonathan Wolff (der.), *Siyasal Düşünce*, Ankara, Dost Kitabevi, 2006, s.422.

Muhafazakârlara göre eski düzen toplumun en geniş kesimine en çok yarar sağlayan bir düzendir. Temellni dinin oluşturduğu, her türlü "iyilik" ve "zenginliğin" kaynağını oluşturan sivil toplum bir geleneksel uzlaşmanın ürünüdür. Bu uzlaşma ve bu zemin bozulursa, her insan kendi kişisel amacı için çalışır, kendi eylemlerinin yargıcı haline gelir. İnsan aynı anda sivil ve sivil olmayan toplumun haklarından yararlanamaz.⁴

Nisbet'e göre Burke devrimin yalnızca terör dönemine değil, geleneksel sosyal düzeni ciddi biçimde bozmasına yol açacak adımlara, yasal değişimlere dikkat çekmiş, Jakobenlerin bunun açık bir temsilcisi olduğunu düşünmüştür. Bu yüzden Fransa ile değil, Jakobenter ile bir savaş sürdüğünü söylemiştir. Burke Fransız Devrimi'nde özgürlük görmemektedir. Ona göre bir ulus büyük ve yaşayan, ilişkileri karmaşık, kurumları geçmişin şanlı olayları ile sıkı biçimde dokunmuş bir toplumdur.

Böyle bir yapıya dokunmak uygunsuz ve en azından günahtır. Böyle bir toplumun yarattığı anayasa yalnızca hükümet biçimini ortaya koyan yapay bir belge değil, toplumda mevcut sosyal güçler arasında tarih ve gelişmelerin doğal olarak ortaya çıkardığı mükemmel ilişkileri gözetten bir dengedir. Bu mükemmel dengede herhangi bir bozukluk ya da anormallik saptamak, böyle bir konuya değinmek Burke için oluşması yüzyıllarca sürmüş ulusal düzenin karmaşık yapısının yerle bir edilmesi riski taşır.

Burke'e göre toplumun 18. yüzyılın ikinci yarısında hâlâ var olan bu doğal güzelliğini ve gelişimini ancak deli ya da saplantılı fikirleri olan kişiler bozmak isteyebilir. Devlet adamının yapması gereken toplum yapısını olduğu gibi almak, zaman zaman doğal gelişmenin ortaya çıkardığı koşullara uygun olarak genel biçimini ve çeşitli parçalar arasındaki ilişkileri dikkatli ve nazik biçimde uyumlulaştırmaktan ibarettir. Burke Adam Smith'in klasik ekonomi görüşlerini benimsemiş, pazarın işleyişini doğal yasa olarak görmüştür.

vazgeçilmez haklarından eşit bir biçimde yararlandırmaya çalışır. Muhafazakârlık ile liberalizmin temel farkı, insan doğasına yaklaşımlarında bulunabilir. Liberal düşüncesinin aksine, muhafazakârlar, Hıristiyanlığın "ilk günah" doktrinini benimser ve bu nedenle insanın doğuştan "iyi" ve "özgür" olmadığı kanısındadırlar. Diğer yandan insanın doğuştan gelen iyiliğini engelleyen toplumsal zincirler bize ahlâki davranış ve özgürlüğün sorumluluk içinde kullanımını öğreten kökleri ve süregelen çerçeveyi sağlar.⁵ Muhafazakârlık sıradan insanın iyi düzenlenmiş bir devlette sadakat, yurtseverlik, dindarlık gibi ilke ve erdemleri gösterebileceğini ümit eder. Bir siyaset felsefesi olarak modern muhafa-

4 Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, Londra, Penguin Books, 1986, s.150.

5 "Conservatism", *Encyclopaedia Britannica*, Macropaedia, 15. basım, cilt 5, 1984, s.63.

Edmund Burke (1729-1797) Dublin'de doğdu. Trinity College'de ve Londra'da hukuk okudu. Avam Kamarası'na da giren Burke, krallın yetkilerinin kısıtlanması üzerine çalışmalar yaparken reformcu atımlara destek vermedi.

zakârlık, Aydınlanma'nın liberal felsefi düşünme tarzına, doğal haklar/doğal hukuk düşüncesine ve burjuva devrimci düşünce ve davranış biçimlerine karşıdır. Aydınlanmanın "tarihe doğa yasalarının egemen olduğu" yolundaki tezini reddeder. İnsanın davranışlarını eşyanın hareketinden ayırmak gerekir. İnsanın maddi gerçekliği, biyolojik organizması onu doğaya bağlar. Ancak insanın tarihi doğaya rağmen, ondan farklı gelişir, bu da insanın biyolojik gerçekliği üzerinde yer alan ruhuna bağlıdır. Muhafazakârlar Aydınlanmanın "soyut" aklına da, deneyle doldurulacak bir *tabula rasa* olarak düşünülen akla da karşıdırlar. "Tarihsel farklılıkların, tarihsel bağlamından ve dolayısıyla ahlâki sorumluluklarından soyutlanmış tek bir aklın potasında eritilmek istenmesine tepki duyarlar."⁶

Muhafazakâr düşünürler bireyciliğe, eşitlik, özgürlük ve halk egemenliği ilkelerine karşı çıkar. Soyut haklara ve sözleşmeye dayalı, rasyonel toplum tasavvuruna, soyut mükemmeliyetçiliğe karşı Ortaçağ köklerini, bu dönemde var olmuş "kadim toplumsal düzeni", kurumları, yaşantıyı, hukuku ve felsefeyi, esas olarak da toprak, aile, sınıf, din ve loncaya dayanan örgütlenmesiyle devrim öncesi dönemi ve eski rejimi savunur. Klasik muhafazakâr düşüncenin temelleri bu "eski rejim" ile "yeni düzen" arasında bir karşılaştırmaya ve ilkinin açıkça tercih edilmesine, onaylanmasına ve övülmesine dayanır. Muhafazakârlık hakkında yazan Robert Nisbet'e göre "18. yüzyıl Batı Avrupasında Aydınlanma olmasaydı, muhafazakârlar söz konusu oldukça, bir Aydın-

6 Süleyman Seyfi Oğün, "Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik Kökleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* içinde, cilt 5, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.553.

lanmanın icad edilmesi gerekecekti.”⁷ Çünkü muhafazakârlar ileri sürdükleri düşünce, fikir ve değerleri köklü bir geçmişte ve güçlü geleneksel toplum ve düşünce yapısında temellenmekle birlikte, ideolojilerini Aydınlanma dönemi filozofları ile polemik halinde şekillendirdiler.

Fransız Devrimi’ne ilişkin muhafazakârların tümünün üzerinde ortaklaştığı düşünce şudur: “Devrim terör döneminden daha büyük bir olayın kusursuz özetidir: Yaşamın, mülkiyetin, yetkenin (otorite) ve adil özgürlüğün kuvvet yoluyla ilgası.”⁸ Devrim döneminde ortaya çıkan, sokağa dökülen, Aydınlanma düşüncesinin soyut haklar söyleminin somut hali olarak ortaya çıkan özgürlükler her zaman dejener edici ve anarşi yaratıcıdır; giderek tiranlığa, tek kişi yönetimine yol açar. Muhafazakârlar Fransız Devrimi’nin eski rejimi yok etmeye yönelik yasama faaliyetlerini de eleştirirler. Bir krallığın yasama organında temsil edilmesi, yalnızca anayasal özgürlüğün değil, tüm meşru hükümetlerin temelidir. Bu temel olmadan hükümet etmek, yasal ve meşru olmayan yollarla iktidarı ele geçirmekten başka bir şey değildir.⁹ Bu aynı zamanda devrim öncesinin siyasal geleneklerini formüle etme ve canlandırma çabasını da içerir. Yönetim anlayışı pratik işlerde kurgu, soyut modeller ve felsefe yerine, geçmiş deneyimlerden öğrenmeye, din, aile ve özel mülkiyet gibi tarihsel olarak önemli kurumlara saygıya dayanır. Muhafazakâr tepkinin Aydınlanma düşüncesi ve Fransız Devrimi yanında bir diğer hedefi Sanayi Devrimi’dir. Makinalaşmaya, kırsal yapının, sosyal düzenin bozulmasına ve proleterleşmeye karşı çıkılır. Muhafazakârlara göre kırsal düzenin bozulması önemli bir tartışma konusudur; siyasal ve toplumsal alanda eski düzeni ve eski toplumu bozan şey yalnızca Fransız Devrimi değil, bizzat buhar makinasının, makinalaşmanın, kentleşmenin, nüfus artışının, sanayileşmenin, kapitalizmin ta kendisidir.

19. yüzyılda liberal ve sol düşünce muhafazakâr düşünceden etkilendi, kendini karşıtı olarak gördüğü düşünce öbeğine göre şekillen-

7 Robert Nisbet, “Muhafazakârlık”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde, der. T. Bottomore ve R. Nisbet, Ankara, Verso Yayınları, 1990, s.102.

8 Nisbet, “Muhafazakârlık”, *a.g.e.*, s.103.

9 Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, Londra, Penguin Books, 1986, s.145.

dir. Anarşizm, muhafazakâr düşüncenin siyasal merkeze ve bürokrasiye yönelik eleştirilerinden, İngiltere’de sendikal sosyalizm ve Fransa’da Katolik sosyalizmi de bir yanıyla muhafazakâr düşüncelerden etkilendi. Bu en iyi, geleceğin toplumlarına ilişkin Ortaçağ yaşamını hatırlatan modellerin üretilmesinde ya da pastoral ütopyalarda kendini gösterir. Muhafazakâr düşüncenin soyut metafizik teoriler ve fikirler yerine, geçmiş yüzyılların somut deneyim birikimine, tarihe ve devrim öncesi toplum yapısına ilişkin vurguları, araştırmaları ve gerçekçiliği aynı dönemde ve daha sonra yaşamış olan ütopyacı sosyalistleri etkilediği gibi, Auguste Comte ile başlayan sosyoloji okulunun şekillenmesinde de rol aldı. Muhafazakârlar toplumu olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi araştırmış, normatif değil, gerçekçi ve faydacı bir konumu savunmuş, bu anlamda modern sosyal bilimlerin temellerini atmıştır. Comte, sosyolojinin, Aydınlanma düşüncesi ile muhafazakârların fikirlerinin bir alaşımına dayandığını düşünüyordu. Toplumun mutlaklığı ve indirgenemezliği, bireye göre önceliği, bireysel fikirler yerine sistemin işleyişinin, tarihsel akışın öne çıkması, muhafazakâr düşüncenin sosyolojinin oluşumu ile paylaştığı ortak paydalarıdır.

Muhafazakâr düşünce kıta Avrupasında reform düşüncesine karşı aristokratik, otoriter ve gerici biçimlerde ortaya çıktı. 1815 Viyana Kongresi sonrası dönemde Avrupa muhafazakârlığının temsilcisi, aristokratik bir düzeni restore etmeye çalışan Avusturyalı Prens Metternich oldu. İlk siyasal ifadesini Britanya’da, geleneksel Torylerin mirasçısı olarak 1830’da kurulan Muhafazakâr Parti’de bulan muhafazakârlık, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) “doğal” görülen değişimi kabullenen ve “muhafaza etmek için değişimi” savunan liberalizme daha yakın, daha esnek, daha dikkatli ve nihai olarak daha başarılı tutumlar geliştirdi.¹⁰ Benjamin Disraeli ve Winston Churchill gibi önemli siyasetçiler Muhafazakâr Parti geleneği içinde yer aldı. Parti, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde İşçi Partisi ile birlikte sistemin iki partili yapısı içinde iktidar ya da muhalefette yer al-

10 Andrew Heywood, *Political Theory: An Introduction*, 2. Basım, Palgrave, 1999, s.138.

di. Almanya ve İtalya'da Hıristiyan Demokratlar, Japonya'da Liberal Demokratlar, ABD'de Cumhuriyetçiler muhafazakâr düşüncenin siyasal ifadesi olarak siyaset yelpazesinde yer alıyorlar. Siyasette benimsenen esnek yaklaşım muhafazakârlığın 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vatanseverlik, milliyetçilik ve sosyal reform bayrağı altında gelişmesini mümkün kıldı.

KLASİK MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakârlık modern anlamda bilinçli ve teorik bir çerçeveye 1790'da, muhafazakârlığın en önemli ve olgunluk dönemi temsilcisi Edmund Burke'ün ünlü kitabı *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler*'in yayınlanması ile kavuştu.

Muhafazakâr düşüncenin kendini oluşturduğu dönemde Burke ve Joseph de Maistre gibi ilk temsilciler muhafazakâr kelimesini hiç kullanmadılar, ancak daha sonra Tocqueville gibi düşünürleri derinden etkileyen çerçeveyi oluşturdu. Muhafazakârlara göre siyasetin kendinden bir devlet işleyişi tekniği çıkartılabilecek bilimi, evrensel ölçekte uygulanabilecek siyasal bir ideal ya da soyut insan hakları bütünü yoktur.¹¹ Bu yüzden muhafazakârlar önce Fransız Devrimi'nin taçlandığı yasalar önünde eşitlik ve yurttaş haklarına tepki duydu, sonra 19. yüzyıl sonlarından İkinci Dünya Savaşı öncesine uzanan ve genel oy hakkı ile sembolize edilen demokrasi zemininin genişlemesine karşı çıktı, daha sonra da refah devleti uygulamalarına itiraz etti.

Tarih felsefesinde akıl yerine imanı ve sezgiyi öne çıkarp, "İlahi adalet"i savunan Joseph de Maistre (1753-1821), Torino'da hukuk öğrenimi gördü. Koyu bir Katolisizmi savunduğu ve Fransız Devrimi'ne karşı çıktığı için sürgüne gönderildi.

11 Anthony Quinton, "Conservatism", *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, der. Robert E. Goodin ve Philip Pettit, Oxford, Blackwell, 1993, s.251.

Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler'den...*

"Kamusal ilgilerimiz ailede başlar... mahallede devam eder... Toplumda küçük bir birliğe ait olmak kamusal aidiyetin ilk ilkesidir. Bu ülkemizi ve insanlığı sevmeye giden yolun ilk adımıdır."

"Birey aptaldır. Kalabalık aptaldır; ama tür aşağı yukarı her zaman doğru davranacak kadar akıllıdır."

"Eşitlik canavarca bir kurgudur." "Siyasi eşitlik doğaya aykırıdır. Sosyal eşitlik doğaya karşıdır. Ekonomik eşitlik doğaya karşıdır. Eşitlik düşüncesi; düzene karşı çıktır."

Haklar "bize atalarımızdan kalan ve bizim de gelecek nesillere aktardığımız zorunlu bir mirastır; (haklar) bu dünyada yaşayan insanlara aittir, daha genel veya önsel bir hakka referansta bulunmaya ihtiyaç yoktur."

"Özgürlük insan olmanın o kadar da zorunlu parçası olan bir hak değil, ama Britanya halkına kalmış bir mirastır."

Britanya "tek aile, tek beden, tek yürek ve tek ruh" olmalıdır.

"Seçilmiş ırk ve İngiltere'nin oğulları özgürlüğe taptıkça, onlar yüzlerini size (Britanya imparatorluğu) dönecek. Sayılan arttıkça sizin de dostlarınız artacak... Kölelik her yerde olur, her toprakta yeşeren bir tohumdur. Özgürlük yalnızca sizinle gelir."

"Geriye, atalarına bakmayanlar gelecek nesillere uzanamazlar."

"Toplum gerçekten de bir sözleşmedir... Bu ortaklığın sonuçları birkaç nesilde elde edilemeyeceği için, yalnızca yaşayanlar arasında bir ortaklık olmaktan çıkar, yaşayanlar, ölümler ve doğacak olanlar arasında bir ortaklık haline gelir."

REFLECTIONS
ON THE
REVOLUTION IN FRANCE,
AND ON THE
PROCEEDINGS IN CERTAIN SOCIETIES
IN LONDON
RELATIVE TO THAT EVENT.

IN A
LETTER
INTENDED TO HAVE BEEN SENT TO A GENTLEMAN
IN PARIS.

BY THE RIGHT HONOURABLE
EDMUND BURKE.

LONDON:
PRINTED FOR J. DODDLEY, IN FLEET-MARK
ALDERSGATE.

Burke'un *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* kitabının kapağı.

Avrupa'da 18. yüzyıl sonlarında yoğunlaşan hızlı değişim, değişim algısı ve istemine karşı güçlü bir tepki hareketi olarak ortaya çıkan muhafazakârlık, bir entelektüel hareket olarak, Aydınlanma'nın, kapitalizmin ve geleneksel siyasal biçimlerle tatmin olmayan, değişim isteyen burjuva sınıfının uzun süren yükselişiyle ilgilidir. Muhafazakâr

(*) Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, Londra, Penguin Books, 1986.

düşünüşe göre akılcılık geleneksel temelleri, dini, alışkanlıkları, ve kurulu düzene, adetlere saygıyı yıpratmış ve ortadan kaldırmış, zenginlik, güç ve zevk için duyulan insan güdülerini açığa çıkartmış, zincirlerinden boşaltmıştır. Modernlik yaşam standardını belki artırır, ama beklentiler daha hızlı çoğalır; mutsuzluk ve tatminsizlik durumu artarak sürer. Modernitenin getirdiği, hızlandırdığı değişim, organizmacı dünya görüşüne ve Tanrı'nın insanı içine soktuğu çocukluk, olgunlaşma, yaşlanma ve ölme gibi değişmez döngü algılayışına karşıdır. Muhafazakârlar modernitenin bu dünyaya dair açıklanamaz ve sabırsız seküler hazcılığına ve değişim hürsına kızgınlık duyar. Muhafazakârlık dönemin ortaya çıkarttığı ekonomik modernliğe, yeni endüstriciliğe ve mali kapitalizme karşı büyük bir nefret geliştirir. Kent ve modern üretimi temsil eden fabrikalar geleneksel aile yapısını yok etmektedir. Geleneksel toplumu bozacağı, parçalayacağı düşünülen halk demokrasisinin ekonomik yönü, eşitliğin sağladığı kitle toplumu muhafazakâr eleştiriden payını alır.

Muhafazakârlık modernitenin ortaya çıkardığı toplumsal, kültürel ve siyasal değişime karşı bir tepki hareketidir. Dolayısıyla yeni ve moderndir. Ancak bu gerçek muhafazakâr düşüncenin temellerinin geçmişte, geleneksel toplumda içkin olarak bulunduğu gerçeğini değiştirmez. Geleneksel topluma ilişkin savunulan özellikler aile, din ve cemaat, gerçek kurum ve işleyişlere tekabül etmektedir. Yeni olan, bunların değişime karşı bir muhalefet olarak formüle edilmesi ve ideolojileştirilmesi olabilir. Muhafazakârlığa göre toplumun en temel birimi birey değil, ailedir. Aile toplumsal yapının, yaşantının en eski ve başarılı kurumudur. Bonald'a göre aile monarşi gibi tasarlanmıştır: Kral rolünde baba ve uyrukları... Bireylerin üretimi ve gelişimi için var olan aile kendi başına bir küçük toplum iken devlet de aileleri korumak üzere vardır. Muhafazakârlar çıkış noktası olarak bireyi değil, toplumu alırlar. Ama sözü edilen daha sonraki düşünürlerin ele aldığı biçimle maddi ve sosyolojik temellere dayanan, bu yönüyle analiz edilen toplum değil, "Tanrı'nın yarattığı toplum"dur. Toplumsal yaşantının amacı da bireysel özgürlüğü sağlamak değil, otoritenin bozulmadan

korunmasıdır. Siyasal devletin otorite kaynağı Tanrı'dır. Toplum içinde var olan, toplumun kendi amaçlarına uygun ve tarihsel olarak şekillendirdiği bozulmamış insan doğasına güvenirler. Rasyonalizmin soyut, tektipleştirme çabasını eleştirirler. Muhafazakâr düşüncede, gerçekte pek olmasa da teoride çoğulculuk, ancak özgürlük ile düzen ve hiyerarşi, bireysellik ile kolektivizm, kendi kendini yönetme ile otorite, kozmopolitizm ile milliyetçilik, maddi varlıklar, zenginlikler ile ideal düşünceler, zevk ve ruhanilik, akıl ile duygu, sekülerizm ile din, dinamizm ve değişim ile istikrar arasında bir denge kurulduğu zaman mümkün olabilir.

Burke ve Bonald¹, "iyi toplum" örneği olarak Ortaçağ dünyasının tarihsel örneğine bakarlar. Geçmiş muhafazakârlık için önemlidir. Burke 18-19. yüzyıl döneminde yaşanan büyük değişime, modernitenin ezici ve süpürücü gücüne aktif ya da pasif herhangi bir biçimde karışmak ya da yardım etmek istemez. Geçmiş büyüklüğü bir zamandır; ünlü muhafazakâr siyasetçi Winston Churchill "geçmişte yaşamak isterdim" der. Geçmiş, teknoloji yüklü bugün ve gelecekte daha hoş görünür; geçmişin savaşları bile tercih edilir. Joseph de Maistre şöyle söyler: "Biz bir karşı devrim istemiyoruz. Biz devrimin tersi olan bir şeyi istiyoruz."¹² Bu basit bir biçimde devrim öncesi eski rejim günlerine geri dönmek değil, daha çok 13. yüzyılda tepe noktasını yaşayan feodal Ortaçağı istemektir. Muhafazakârlara göre siyasetin kendinden bir devlet işleyişi tekniği çıkartılabilecek bilimi, evrensel ölçekte uygulanabilecek siyasal bir ideal ya da soyut insan hakları bütünü yoktur.¹³ Bu yüzden muhafazakârlar önce Fransız Devrimi'nin taçlandırdığı yasalar önünde eşitlik ve yurttaş haklarına tepki duymuş, sonra 19. yüzyıl sonlarından İkinci Dünya Savaşı öncesine uzanan ve genel oy hakkı ile sembolize edilen demokrasi zemininin genişlemesine karşı çıkmış, daha sonra da refah devleti uygulamalarına itiraz etmiştir. Muhafazakârlar şövalye, centilmen ve aristokrat gelenekleri ile feodal döne-

12 Akt. Robert Nisbet, *Conservatism: Dream and Reality*, Oxford, Open University Press, 1986, s.20.

13 Anthony Quinton, *a.g.e.*, s.251.

min, devrim ve reform dönemine kıyasla daha uygar olduğunu söylerler.

Aydınlanma düşüncesinin “insanlık” olarak somutlaştırdığı büyük ve aslında soyut varlık, tarih boyunca bilinçli ve bir hedefe yönelik olarak hareket eden tek bir birey gibi düşünülmüştür. Buna göre insanlık, tarih boyunca, yüzyıllar boyunca yavaş, tedrici ve sürekli bir entelektüel ve ahlâki ilerleme göstermiştir. Bu, tarih boyunca yaratılmış, tek tanrılı dinlerin de paylaştığı en büyük metaforlardan biridir. Muhafazakâr düşünce bu metaforu dinsel zeminde kabul ederken, özellikle Aydınlanma ve Fransız Devrimi döneminde aldığı biçimlere şiddetle karşı çıkmıştır. Muhafazakâr düşüncenin somuta ilişkin yaklaşımı Mannheim tarafından mülkiyet kavramı örneğinde tartışılmıştır; Muhafazakâr düşüncenin kendini dayandığı somut mülkiyet düşüncesi Ortaçağa, feodal döneme ait, mülkiyet ile mülk sahibi arasındaki yakın, somut ve karşılıklı özdeşleşmeyi temel alan bir ilişkiyi anlatırken burjuva mülkiyet düşüncesi soyut bir içeriğe sahiptir. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte giderek daha fazla böyle olmuştur.

Muhafazakâr tarih felsefesine göre, modern tarih ilerleme değil, gerileme sinyalleri vermektedir. Bu gerileme oldukça eskilere dayanır: Rönesans, Reform ve akıl çağı gerilemenin adımlarını oluşturur. Devrim ise, Batı Avrupa’da Ortaçağ sonlarından başlayan düzen bozucu adımların trajik bir sonucu olarak görülür. Bu bakış açısına göre Ortaçağ organik bir toplum yapısı içermektedir. Sonra aile, cemaat, sınıf ve kutsal olan her şeyin altüst olmasına, toplum yapısının kargaşa içinde darmadağın hale gelmesine, ahlâki değerlerin ortadan kalkması-

Muhafazakâr siyasetin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcisi Sir Winston Churchill (1874-1965), muhafazakâr düşünce içinde sürekli geçmişle yaşayan ve bunu uyguladığı siyasetin araçlarına da yansıtan bir siyasetçiydi.

na neden olan, kent, endüstri, teknoloji, demokrasi, bozulma, çözülüş ve yıkılış olarak modernlik ortaya çıkar.

Aydınlanmanın ortaya koyduğu dünya görüşü esas olarak bu dünyayı, materyalizmi, ya da hazcı değerleri temel alır; bütün bunlar geleneksel Hıristiyan dünya görüşünün öbür dünyacılığı, ruhaniliği ve ahlâki katılığına karşıdır. 18. yüzyıldan itibaren şekillenen büyük değişimi taçlandıran bir siyasal değişme Büyük Fransız Devrimi ile ortaya çıkar. Artık mutluluk ve erdem bu dünyada iyi toplum oluşturmakla mümkün olabilir. Burjuvazi geleneksel siyasal yapılar ve hukuk karşısında sosyal hareket kabiliyeti ve yasalar önünde eşitlik talep etmektedir. Bunlar modern öncesi geleneksel toplumda ya da hiyerarşik toplumlarda mümkün olmayan özelliklerdir. Sekülerizm, eşitlikçilik, “kendini yöneten toplum” gibi düşünceler 18. yüzyıl ortalarından itibaren ortaya çıkar. Muhafazakârların bu düşüncelerle sorunları vardır. Ancak asıl karşı çıktıkları, toplumu Aydınlanma ilkeleri doğrultusunda yeniden inşa etmeye yönelen, kendilerini statükonun değişmesine, yeni bir toplum düzeninin kurulmasına adanmış, radikaller ve ilericiler topluluğudur. Muhafazakârlar toplumu seküler, eşitlikçi ve kendini yönetir hale getirmeye çalışanlara karşı bilinçli bir muhalefet hareketi oluşturmuştur.

Bir 19. yüzyıl ideolojisi olarak muhafazakârlık, bir yandan eleştiri ve karşı konumlanışını sürdürse de Aydınlanma ve modernleşme ile yürüttüğü tartışma içinde gelişmiştir. Muhafazakârlık ile Aydınlanma ve modernleşme, bir madalyonun iki yüzü gibidir. Muhafazakâr düşüncenin ve inancın kökenleri, geleneksel toplumda, tarım toplumunda, toplum ve evrenin, inançların ve mutlak gücün, Tanrı'nın bizat şekillendirdiği tek bir düzenin var olduğuna inanılan bozulmayacak, mükemmel zamanlarda bulunabilir. Ama bir ideoloji olarak kendini şekillendirmesi, Fransız Devrimi'nin hız ve içerik kazandırdığı bir ortamda mümkün olmuştur. Kökenlere dönme isteği insan doğasının çağlar boyunca hep aynı kaldığı varsayımını, güvenini ve iyimserliğini besler. Temel ihtiyaçlar ve temel nitelikler düşünüldüğünde bu, aynı zamanda organizmacı bir görüştür. Böyle bir düzende insanın bir aile-

ye, toplumun sürekliliğinin sağlanması ve hukuk ve düzenin korunması için ise yönetici bir patriarkal otoriteye, işlevleri açısından bununla benzeşen bir devlet otoritesine ihtiyacı vardır. İçinde sosyal farklılaşma ve hiyerarşi de içeren bir düzendir bu. Muhafazakâr düşünce kendi içinde “en iyi hükümet biçimi” ya da “en iyi toplum düzeni” gibi ilkelere oluşturmaz. İçinde farklı muhafazakâr savunuların ve farklı statü-kolara uyarlanmayı olanaklı kılan genel bir çerçeve çizer.

Muhafazakârlar değişik dönemlerde güçlü devlet, hukuk ve düzenin gücünü savunmuş, ancak despotizm korkusuyla dengeli bir anayasaya saygı göstermişlerdir. Yasa, muhafazakâr düşünceye göre, adetlerin siyasal olarak yetkili kılınmış bir parçasıdır. Düzgün işleyen bir yasal düzenin korunması önem taşır. Yasaların yasası, yasalar içinde en gelişkin ve zamana dayanıklı olan anayasaların sürekli olması gereklidir. Geleneksel olarak özel mülkiyeti savunmalarına karşılık birey ve devlet arasında ideolojik olmayan, bir yönüyle karşılıklılık içeren faydacı bir ilişkiden yana olmuşlardır.

Muhafazakârlığın esas aldığı “düzen” salt siyasal kurumlardan oluşmaz; insanın biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için aileye ve çocuklara, güvenlik ve bağımsızlık için mal ve mülke, mutsuz bir göçebe olmamak için yerel bağlara ve komşulara, ona nereden gelip nereye gittiğini ve yeryüzündeki konumunu anlatacak geleneksel bir dinî inanca ihtiyacı vardır.¹⁴ Din, kutsal olan toplumdaki ayrı düşünülemez, bir diğer deyişle toplum dinin diğer yüzüdür. Dinin toplumsal bir işlevi, bir cemaat oluşturma misyonu, yarattığı bir aidiyet duygusu vardır. Muhafazakâr düşünce bunların farklı zaman ve değişik toplumlarda farklı türleri olabileceğini kabul eder, ama her toplumda değişmez bir sabite olarak var olduğunu ve en önemlisi insanın bunlara ihtiyacı olduğunu ileri sürer.

Muhafazakâr düşünceye göre tarihsel biçim, aynı din düşüncesi gibi, insan eliyle “yapılmaz” bir şeydir, içsel bir merkezden “doğup bü-

14 Muhafazakârlığın bu tutumuna karşı bir örnek olarak akla Aydınlanma düşüncesinden etkilenen Fransız Devrimi önderlerinden Danton’un “vatan insanın doğduğu değil, doğduğu yerdir” sözü geliyor.

yür". Bu Tanrı düşüncesini hatırlatan bir şekilde varoluşun nedeninin "yüce ve özgür" bir güç olduğunu söylemektir. Muhafazakâr düşünce hiçbir toplumun, cemaatin ve grubun dinden ayrı olarak varolamayacağını söyler. Din, bir toplum ve cemaat biçimi olarak toplumsal istikrar ve otorite açısından önem taşır. Reform döneminde inancın bireyselleşmesi, dinin cemaat ve otoritenin çevreleyici etkisinden uzaklaştırılarak bireysel bir zeminde ele alınması yanlış bir tutumdur. Çünkü toplum bireyden önce gelir ve hükmeden bir "kutsal" duygusu olmadan toplum olamaz.

Birey ile toplum arasında dolayımı sağlayan aracı cemaatler olmaksızın toplum yapısı bozulur, bağlantılar kopar, bireyler atomize olur, birbirinden yalıtılır. Toplumsal bütünlüğü sağlayan şey ataerkil aile, kadim komün ve lonca gibi kurumlardır. Muhafazakâr düşüncelere göre bunlardan bağımsızlaşan bireysel özgürlük kısıtlayıcıdır. Bu model Ortaçağın görece zayıf merkezi devlet iktidarına, aracı cemaatlerin varlığına, belirsiz bir "birey ve hakları" kavramına uygun düşer. Merkezi devletin güçlenmesine karşı bir ağırlık olarak aracı topluluklara güven duyulur. Siyasal iktidarın bölünmesi, toplumun zorunlu temeli olarak dinin devletten tam olarak özerkleşmesi, aracı toplulukların güçlendirilmesi istenir. Sağlıklı ve istikrarlı bir toplum için ailenin, dinin, yerel yaşamın ve bölgeliğin yeniden canlandırılması gereklidir.

Fransız Devrimi'nin en önemli zararlarından biri, muhafazakârlara göre, büyük evlat hakkını yasal olarak ortadan kaldırması olmuştur. Adetin kurucu olduğu yerde yasa zarar vermektedir. Muhafazakârların son derece önemli bulduğu mülkiyet haklarına bir saldırı olarak nitelediği değişiklikler Fransız Devrimi tarafından yasalaştırılmıştır. Boşanmanın resmi hale gelmesi, eski veraset ve büyük evlat hakkı ilkelerinin kaldırılması, aristokrasinin ilga edilmesi ve tüm mesleklerin bireysel yeteneklere açılması, toplumsal statü yapısını etkileyecek şekilde yasa önünde eşitliğin öngörülmesi, Ortaçağın köklü kurumları olan loncaların kaldırılması, kilisenin önce kayıt altına alınıp daha sonra millileştirilmesi ve özellikle de 1793-94 yıllarında Hıristiyanlığın bütün kurumlarıyla ortadan kaldırıldığını ilan eden yasalar çıkartılması, Hıristiyanlığa karşı kampanyalar düzenlenmesi, merkezileşme-

Joseph de Maistre'e göre Fransız Devrimi, en başta krala ve dine karşı ilki büyük suç işlemiştir. Edmund Burke ise devrimin, toplumun kazanmış olduğu maddi ve manevi değerleri tahrip ettiği inancında olup, rüthe ve mülkiyet hiyerarşisini yok ettiğini öne sürüyordu. Devrim sırasındaki çatışmaları tasvir eden bir çizim.

ye, eğitim sisteminin hükümetin eline verilmesine ve ölçülerin standartlaştırılmasına ilişkin gelişmeler muhafazakârların tepkisini çekmiştir. Muhafazakârlara göre düşünsel ve ahlâki eğitim din ve aileden ayrılamaz, devlet olsa olsa teknik öğretimi üstlenebilir. Restorasyon döneminde Fransız Devrimi'nin getirdiği bu önemli değişikliklerin bazılarında eskiye dönüş eğilimi yaşansa, monarşi ve aristokrasinin ağırlığı ve kilisenin nüfuzu yeniden tesis edilse de, devrim öncesiyle sonrasının aynı olduğunu kimse söyleyemez.

Muhafazakârlık insanoğlunu uyumluluk içinde çevreleyen unsurları rastlantısal ve dünya düzenine ait sayar ve dolayısıyla sorunsuz olarak görür. Bu nedenle muhafazakâr bilincin ütopyası olmadığı ve aslında bir hükmetme bilgisi olduğu söylenir.¹⁵ Bu görüşe göre muha-

15. Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, çev. Mehmet Okyayuz, Ankara, Epos Yayınları, 2002, s.251.

lefezin mevcudu parçalama ve değiştirme dinamiği ve talepleri dıştan gelen bir etki olarak algılanır, kurulu düzeni kendisi hakkında düşünmeye ve kendini savunmaya, bir “karşı ütopya” yaratmaya zorlar. Mannheim’a göre varoluşa hükmetmek isteyenler çoğu kez karşı taraftan zorlandığı durumda iktidarını düşünsel açıdan gerekçelendirme ihtiyacı duyar. Muhafazakârlık örneğinde liberalizmin meydan okuyuşu onu zorla mücadele içine sokar. “Muhafazakâr varoluşun anlamının tasarısız düzeyde aranması, buradan hareketle düşünülmeden yapılmış pratik biçimiyle varolan dünyayla ilgili tutumun şimdiden tasarısız unsurda yorumlanması, muhafazakâr romantiklerin ve özellikle de Hegel’in bu konudaki önemli icraatlarından.”¹⁶ Varoluşa ilişkin burada, şimdi elimizde bulunan, bize huzur ve güven veren gerçek ile tasarının, değişimin, geleceğin, ütopyanın gerilimi 19. yüzyıl düşüncesini derinden etkilemiştir. Hegel felsefesinin, Marksizmin, anarşizmin ve hatta milliyetçiliğin bu gerilimden doğduğunu söylemek yanlış olmaz.

Muhafazakârlar “toplum sözleşmesi” fikrine liberal düşüncülerden farklı bir biçimde yaklaşırlar. Burke’ün deyişiyle, toplumu oluşturan ortaklık tek bir kuşağın değil, birçok kuşağın elde ettiği bir şeydir. “Toplum esasında bir sözleşmedir.. Toplum yalnızca yaşayanlar arasında değil, yaşayanlar, ölmüşler ve doğacak olanlar arasında bir ortaklıktır.”¹⁷ Hegel’in düşüncesinde de göreceğimiz gibi geçmişte, tarihte, arkada bırakılmış gibi görünen her şey aslında bugünde, içimizde yaşamakta, geleceğe uzanmaktadır.¹⁸ İnsanlık hiçbir zaman “doğa hali”nde yaşamamış, “toplum sözleşmesi” hiçbir zaman olmamıştır. Toplum insan varolduktan bu yana vardır, ezeli ve ebedidir. İnsan toplumu yaratmaz, toplum insanı yaratır. Bu evrim karşıtı düşünceler dini düşüncelerle son derece uyumlu, Aydınlanma dönemi eğilimlerinin

¹⁶ Mannheim, *a.g.e.*, s.254.

¹⁷ Burke, *a.g.e.*, s.194-195.

¹⁸ Tarihselcilik bir yöntem ve felsefi bir yaklaşım olarak Alman muhafazakâr düşüncesinin bir ürünüdür. Hegel’in felsefi sistemi her ikisinden de etkilenmekle birlikte hem Aydınlanma’nın temsil ettiği ilkelerden ve hem de muhafazakâr konumlanışlardan farklıdır. Hegel hem toplumsal hem de doğal olana inanır. Diğer yandan Hegel’in diyalektiği ve devlete ilişkin yaklaşımları aracılığıyla akılcılık ile muhafazakâr düşünce arasında bir ilişki kurulabilir.

tersine deneycilik karşıtı ve tümdengelimcidir. Burke'e göre Tanrı korkusunu, akıl ve ahlâkı içimize koyan Tanrı'dır. Biz buluş yapmayız, bilgiler aklımıza doğal olarak konulmuştur.

Muhafazakâr düşünce, bütün toplumsal öğelerin birbiriyle ilintili ve işlevsel olduğu organizmacı bir düşüncedir. Her şey hakim amaç ve işlevini kendi içinde taşır. Aydınlanma döneminin ortaya koyduğu şekliyle akıl adına görenek, inanç ve kurumlar gözden çıkarılamaz, insan iradesine uygun şekilde değiştirilemez. Burke'e göre tek tek insanlarda bulunan akıl, yüzyılların, ulusların birikimi ile kıyaslandığında küçüktür. İnsanlığın kadim tarihinde üretilmiş toplumsal biçimlerin yararına inanılır. Kendini görenek ve uzlaşılarda ortaya koyan ve tedrici bir biçimde evrilen, temelleri bireysel aklın öncesinde bulunabilecek toplumsal bir akıl biçimi vardır. Bu bize tarihte bir değişimin varlığını gösterir; ama bu insan aklı ve eylemi aracılığıyla, hele hele kısa zamanlara sıkıştırılmış biçimde gerçekleştirilebilir bir şey değildir. Muhafazakâr düşüncede toplumların uzun tarihleri içerisinde ortaya çıkan önyargılar ve kurumların altında yatan "hikmet"e sorgulanamaz derin bir inanç duyulur. "Ataların bir bildiği vardır" ve onların yol ve yöntemlerini modern akıl yürütme yöntemleri ile değiştirmeye çalışmak bütünüyle abestir, insanlığı yeni felaketlere sürükler..

Klasik muhafazakâr düşünce organik ve feodal bir toplum yapısına dayandığı için, eşitlik olumlu referanslara sahip değildir. Klasik dinlerin mükemmelleştirdiği evren tahayyülünün Batı düşüncesine aktardığı, evrende varolan en küçük organizmadan her şeye gücü yeten ve her yerde bulunan Tanrı'ya kadar yükselen hiyerarşik "büyük varlık zinciri" kabul edilir. Muhafazakâr düşüncede bireysel ya da toplumsal eşitlik savunulmadığı gibi siyasal eşitlikten söz edildiğinde de "aynı düzeye getirilmeye çalışılanlar, asla eşitlenemezler" inancı vardır. Eşitlik var olamayacağına göre toplumun farklı kastlara, zümrelere, sınıflara bölünmüş olması da doğaldır. Bunlar istikrarlı bir toplum yapısı için zorunludur. Bireycilik, toplumda bağlantı ve referans noktaları olmayan şaşkınlık içinde kalabalıklar ve tehlikeli yığınlar oluşturur. Bur anlamda salt dikey değil, yatay toplumsal karşılıklı bağımlılıktan

da yanadırlar. Özgürlük ve eşitlik muhafazakâr düşüncede birbiri ile uyumlu değildir. Soyut ve evrensel doğal hukuka dayandırılan, ulusal çapta garantileri oluşan bireysel özgürlük, aile, cemaat ya da yerellik bazında desteklenmeden hayata geçirilemez.

Muhafazakâr düşünce, teorilerin ve radikallerin soyut toplum modellerinin karşısına somut, mevcut toplumu koyar. Bu anlamda gelenek, tarih ve deneyime güvenir. Burke, Fransız Meclisi'ne seçilen devlet yönetiminde deneyimsiz, ancak belirli bir teoriye dayanan kişileri eleştirmiştir. İlerici düşünce yalnızca varolanı değil, mümkün olanı, toplumsal potansiyelleri belirli normlar ve hedefler çerçevesinde düşünmeye yatkındır. Muhafazakâr düşünce ise gerçek koşulların ortaya çıkardığı gerçek olgulara bakar, normları güncel olanlar açısından ele alır. Toplumların uzun dönemli serüvenini göz önünde bulunduran muhafazakâr düşünce içinde gerçekten yoksulluktan kırılanları görmezden gelen bir tür “ahlâksızlık” büyütme elverişli bir “ideal bütünlük” düşüncesi oluşturur. Bu düşünce aynı zamanda “bugün”e odaklıdır, geleceğe ilişkin toplumların uzun dönemli ihtiyaçlarını, değişim potansiyellerini görmezden gelir. İçinde değişme ve dönüşme dinamikleri olmayan, mevcut değişimi ancak işlevcilikle açıklamaya çalışan kapalı bir sistemden söz ediyoruz. Modern sınıfların ve sınıf mücadelelerinin bulunduğu toplumda “somut”, muhafazakârlar için “devrim karşıtlığı” sonucu doğurmuştur. Muhafazakârlık özgül bir çerçeve oluşturur, eldeki bir örnek olayla yola çıkar; geniş bir çerçeve yaratmaz, bu olguyu ortaya çıkartan yapı ile ilgilenmez. Oysa ilerici düşünce yalnızca olanla değil, olabilecek olanla, yani soyutla da ilgilidir. Dolayısıyla muhafazakârlık reformcu bile olsa, özgül ayrıntularla, somut sorunları halletmekle ilgilenir.

Klasik muhafazakârlar, özellikle “tarihin hızlı aktığı” değişim ve devrim dönemlerinde süreci yavaşlatmaktan, gereksiz gördükleri müdahaleleri engellemekten yanadırlar. İlimli, yavaş, tedrici bir değişime evet denilir. Ancak muhafazakârlar aslında Fransız Devrimi'nin tüm yönlerine değil, Jakobenezme, yalnızca Fransa'da olanlar için değil, Jakoben liderlerin devrimi tüm Avrupa'ya ve dünyaya yayma istek-

lerine karşıdır. Reformcu muhafazakârlara göre eskide kalmış olanlar, yeniye göre yeniden kurgulanmalıdır. Eski kurumlar, Tocqueville'in de söylediği gibi¹⁹ hiç kuşkusuz zaten değişmektedir, yetersiz olanlar elden geçirilebilir, yeniliklere uyarlanabilir. Ama şu kitle seferberlikleri, maksimum kanunları, aktif vatandaşlık, mülkiyetin sorgulanması gibi burjuva devrimlerinin "ileri" gitmiş yönleri kabul edilebilir değildir. Jakobenizmin kentli yoksul halk hareketine dayanarak eskinin yerine yeniden kurguladığı kolektivismden nefret ederler. Demokrasi ve eşitliğin kapsamı genişletildikçe bir korku yayılır: yoksa ayaklar baş, başlar ayak mı olacaktır?

Burke için mükemmel demokrasi, dünyanın en utanmaz ve korkusuz şeyidir. Bonald'a göre monarşi, toplumu ve onu oluşturan grupları içgüdüsel olarak tanıır; diğer yandan demokrasi sürekli olarak bunu oluşturmaya çalışır. Toplumun birbirinden farklı, uç kesimlerini tek ve eşitlikçi tarzda bir araya getirmeye çalışmak olanaksız ve sorunludur. Devlet bir kez kendi otoritesi ve özgül yapısını toplumun çok sayıda biçimine devretmeye kalkarsa bürokrasinin genişlemesinin önüne geçilemez. Dolayısıyla muhafazakârlar demokrasinin genişlemesinin bürokrasinin genişlemesi ile beraber gideceğini düşünür.

Kitle toplumu ve kitle düşüncesi 19. yüzyılda gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Demokrasinin en önemli tehlikesi, her ne kadar çoğunluktan, eşitlikçi değerlerden söz edilse de, "kitle"nin ortaya çıkması olmuştur. Bu düşünceye göre kitle toplumu insanı sosyallikten uzaklaştırır. Daha sonraki dönemde, özellikle 20. yüzyılda yeni insanın yara-

Muhafazakâr bir cumhuriyetçi, tarihçi ve siyaset insanı Alexis de Tocqueville'in (1805-1859) toplum ve felsefe üzerine oluşturduğu düşünceler kendisinden sonra da ele alınarak, siyaset biliminde yeni tartışmalara yol açmıştır.

19 Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim*, Kesit Yayıncılık, 1995.

tılamamasının ve kitlelerin umutsuzluğunun faşizmin yükselişini anlamada kilit unsur olduğu ileri sürülmüştür. Devrim sonrası kitlelere ne olur? Devrimin etkilerinden biri nihilizmin ortaya çıkmasıdır. Burke devrimin dönemin insanlarını sosyallikten uzaklaştırmış, atomize etmiş, geleneksel sosyal bağlarından yoksunlaştırmış olduğunu söyler. Geleneksel toplumun cemaat yapısı bozulunca bireyler atomize olmakta ve bu da totalitarizme yol açmaktadır.

Muhafazakâr düşüncede özgürlüğün amacı, birey ve aile mülkünün korunması ile sınırlıdır. Buna karşılık eşitlik talebi, topluluğun eşitsiz biçimde sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin yeniden dağıtımını hedefler. Burke, Fransız Devrimi'nin ve Haklar Bildirgesi'nin en önemli vurgusunun, bireyin özgürlüğünün ulusa devri olduğunu ileri sürer. Ona göre özgürlük bir şeyden özgürleşme değil, daha geniş bir topluluğa ve onun bin yıllar boyunca oluşmuş kurallarına yönelme, katılma, boyun eğme özgürlüğüdür.

Reformcu muhafazakârlara göre toplumsal yaşamda ve kurumlarda süreklilik sağlanmalı, ağaç budanarak yenilenmelidir. Eski kurumlar düzeltilmeli ve güçlendirilmelidir. Eğer başka seçenek yoksa, yeni şarap eski şişelere doldurulmalı, ama bütünüyle yeni bir şey yaratmaya cüret edilmemelidir. Unutulmaması gereken, toplum yapısının insanın öznel istem ve iradesi tarafından değil, Tanrı tarafından şekillendirildiğidir. Bu düşüncede tarih ya da insan doğasının değişmeyen ezeli ve ebedi yönleri vurgulanmaktadır. Reformcu muhafazakârlar her zaman süreklilikten yanadır. Bir kurum yetersiz kalıyorsa, yenisini yaratmak ya da bütünlüklü bir değişim yerine, eskinin revize edilmesi tercih edilir. Bu anlamda Aydınlanma ruhuna uygun düşen "toplum mühendisliği" hoşça giden bir şey değildir, daha da önemlisi başarısızlığa mahkûmdur. Yukarıda söylenenlere bakıldığında, muhafazakârların sevmedikleri şeyin devrim ve hızlı değişim olduğu açıktır. Değişim olacaksa, örneğin, Fransız Devrimi gibi hızlı ve kitlelerin seferber edildiği kanlı bir siyasal devrim yerine İngiltere'deki gibi uzun, yüzyıllara yayılmış tedrici değişimler tercih edilir.

Meşruluk bir nesilden uzun sürede, tarih ve gelenekler sayesinde

de elde edilir. Burke'e göre geçmişle şimdi, ek yeri olmayan bir örgüdür. Bugünümüz tarihsel geleneğin ürünüdür. Geçmişle bugün ve gelecek arasında yaşanan değişme tedrici ve adım adım, doğal seyri içinde yaşanır. Gelecek tümüyle yeni ve soyut, kurgusal, ya da kendinde bir varoluş değildir, gelecekte olacaktır ve ortaya çıkacak şeyler geçmiş yapılarla yakından bağlantılıdır. Geleceğe ilişkin insanların vereceği tekil, kendiliğinden hatta kaotik kararlar ve yapacağı tercihler, teknik akıl yürütmeye dayanan planlardan, bu kaos üzerine inşa edilecek yapay ve işlemez zorunlu düzenden yeğdir. Muhafazakârlar tarihle ve bugünle ilgili olarak, şimdinin kökenlerine ilişkin ya da tarihsel gelişme yasaları aranışında, tarihsel geçmişte bir düzen görenlerden farklı düşünmekte, tarihte tarihsel gelişim yasaları görmemektedirler. Muhafazakâr düşünce tarihe dayanır, geçmişe önem verir. Ancak geçmişe sadece ondan öğrenmek için başvurulabilir. Geçmişe bugünün gözlükleriyle, bugünümüze ilişkin önyargularımızla ya da sabit bir program bulmak üzere dönemeyiz. Geçmiş bugünü zorunlu olarak ortaya çıkartan yasalar ve ilerleme izleğine sahip değildir. Bu anlamda insan iradesine ve eylemine yer veren bir determinizme karşıdır. Tarihsel gelişim daha çok ilahi takdirin ortaya çıkardığı sorunları aşmaya yönelik çabaların ve insanlığa ait olduğu kabul edilen süregelen bir ruh halinin ortaya koyduğu olaylar ve anlatılardan oluşur. Halkın ve ulusun sürekliliğini, gelişen çeşitli olaylar ve dönemlerden, dönemeçlerden geçişini ve var olmaya devam edişini, ulusun varoluş ve bugüne geliş efsanesini yaratan öğeleri ve bölmeleri önemser. Bu, ulusu oluşturan halkın ve aynı zamanda bu öyküye öncülük eden liderlerin de büyük anlatısıdır. Bu öyküde adetler, kurumlar, tarihsel yasalar ve değerlerin kaynağı, doğası, ortaya çıkışı ve deneyimler, deneme-yanılmalar sonucu şimdiki haline evrilmesiyle ilgili birçok yan, destekleyici ve bütünleyici anlatı da yer alır. Hatta başka ülkelerin zorluklar, ayaklanmalar, yanlışlar, akli ve gelenekleri yok sayarak yapılan hatalar ve kişisel hatalardan oluşan deneyimleri de aktarılır. Bu anlatı, tarihin yasalarının "bizden yana" olduğundan emindir. Ders alınan böyle bir tarihsel geçmiştir.

MUHAFAZAKÂR DENEYİMLER

Muhafazakârlık uzun bir tarihsel dönem içinde farklılaşan ve çeşitlenen bir ideolojidir. Muhafazakârlığı yalnızca statükonun korunması olarak tanımlamak, çözümlene açısından yarırsızdır. Gücünü ve iktidarını korumak isteyen tüm yönetici grupları bu tanıma girer ki, böyle bir genişlik çözümlene anlamında işimize yaramaz, muhafazakârlığın ayrık, özgül yönlerini ortaya koymaz. Liberalizmin genel ilkeleri formüle edilebilirken, muhafazakârlık her ülkeye ve kültüre özgü statükonun korunmasına yönelik, özgül konumlanışlar ortaya koymuştur. Muhafazakârlık milliyetçiliğe benzer bir şekilde, her ülkede o yerelliğin farklı kültürel ve tarihsel yönlerine vurgu yapmış, güncel siyasal anlamda farklı konumlanışlar sergilemiş, farklı gelenekleri, kurumları ve kültürel özellikleri muhafaza etmeyi önermiştir.

Avrupa ülkeleri arasında siyasal ve felsefi gelenekler açısından farklılıklar vardır. Britanya görece daha eskiye dayanan ve istikrarlı bir siyasal yapıya sahipken kıta Avrupasında, Fransa ve Almanya'da ortaya çıkan muhafazakâr görüşler daha radikaldir. Fransız Devrimi öncesinde muhafazakârlık mutlak monarşilerin otoriterliği şeklinde pratik ifadesini bulurken, devrim koşulları ve Burke'ün güçlü eseri muhafazakâr doktrinin oluşması açısından önemli bir fırsat yaratmış, Fransa'da de Maistre ve Almanya'da Möser ve Adam Müller bu örneğin izinden gitmişlerdir.²⁰

Fransa dışında Kıta Avrupasına bakacak olursak, Alman muhafazakârlığının Aydınlanma, devrim ve Napolyon karşıtı görüşlerle şekillendiğini söyleyebiliriz. Almanya'da felsefi düşünce, mantıksal önermeleri nihai sonuçlarına kadar götüren, "sonuna kadar düşünen" bir eğilim içinde olmuştur.²¹ Almanya, Mannheim'ın deyişiyle, Fransız Devrimi deneyimini felsefi düzeyde yaşamıştır. İngiltere evrimci gelişmenin anayurdu iken, Almanya büyüyen iç gerilimleri ile dönemsel atılımlar gerçekleştirmiştir. Modern toplumun, sanayinin, burjuvazi-

20 A. Quinton, "Conservatism"..., s.252.

21 Karl Mannheim, *Conservatism: A Contribution to the Sociology of Knowledge*, Routledge & Kegan Paul, 1986, s.47.

nin ve geniş bir orta sınıfın İngiltere ve Fransa'ya göre "gecikmişliği" koşullarında romantizm ve muhafazakâr düşünce, milliyetçilik ve ardından faşizm Almanya'da çeşitli özgül koşullarda kendine uygun bir zemin bulmuştur.

Almanya'da muhafazakârlığın arkasında en azından yarım yüzyıllık kesintisiz bir gelişim yatar. Almanya Napolyon savaşları sırasında Napolyon yönetimindeki Fransız orduları tarafından ele geçirilmiştir. Her şeyin eskisi gibi, geleneksel biçimiyle sürmekte olduğu 1770'ler ile 1806 arasında önemli farklar olduğu görülür.²² 18. yüzyıl sonunda Fransız Devrimi öncesinde Almanya'da Ortaçağdan kalan bölünmüş siyasal yapının devam ettiği, Aydınlanma etkisini hissedenden az sayıda aydın dışında geniş kitlelerde geleneksel yapının henüz bozulmamış olduğu söylenir. Eski yapı kentte ve kırdan varlığını ve ağırlığını hissettirmektedir. Almanya'nın sosyal yapısı 1770'ten sonra çok değişir, 1806 bir dönüm noktası oluşturur. Toplumun hiyerarşik yapısı pek değişmez ama lonca kısıtları gevşer, Yahudilerin statülerinde, özellikle Avusturya'da bir düzelme olur. Aristokrasinin yasal ayrıcalıkları, Fransa tarafından ele geçirilen eyaletler dışında, devam etmektedir. Prusya ve Avusturya devrim Fransasının uydu haline gelme tehdidi yaşar. Bazı orta prensliklerde Napolyon etkisiyle "aydınlanmış monarşiler" ortaya çıkar ve bir ölçüde güç kazanır. Gelenekler, görece istikrarlı eski toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılar bozulur. Almanlar giderek daha fazla değişim ister hale gelir. Alman muhafazakârları, böyle bir ortamda, Fransız Devrimi'ne ve yeni ortaya çıkmaya başlayan radikal burjuvazinin mevcut yapıyı hızla değiştirmesine engel olacak bir düşünsel çerçeve üretirler. Fransa ile yakınlaşarak güç kazanan küçük prenslikler idari, ekonomik ve dini reformlar yapabilir hale gelir. Aydınlanmış despotlar için Napolyon ordusunun varlığı, Alman radikalizmini körükleyecek bir etki yapar.

Alman eyaletlerinde liberal bir reform dalgasını, değişim talebini taşıyacak güçlü ve kendine güvenli bir burjuvazinin ya da köylü ha-

22 Klaus Epstein, *The Genesis of German Conservatism*, New Jersey, Princeton University Press, 1966.

reketinin henüz mevcut olmaması, mutlakiyetçiliğin sürmesine neden olur. Bu dönemde, din alanında etkisi ancak 1806 sonrasında hissedilen önemli değişimler yaşanır. Napolyon etkisiyle Katolik kilisesi yargılama yetkisini ve mülkünün büyük bir kısmını kaybeder. Görevlerin aristokratik kökene göre değil, yeteneğe göre dağıtılmasını esas alan değişim kiliseyi derinden etkiler. Diğer yandan romantizm ve ülkeyi Napolyon ordularına karşı savunmayı ve birleştirmeyi hedefleyen milliyetçilik hareketi, dinin önemini artırır. Siyasal romantizm, beraberinde oluşan muhafazakârlık ile kamuoyunu etkilemeye başlar. Bu, aynı zamanda aydınlanmış despotların sonuncusu olarak da nitelendirilen Napolyon'a ve devrim talebinin aşırılıklarına karşı bir siyasal tavır alışı'nın düşünsel arka planını oluşturur.

Devrimin reddi, muhafazakârlık ve romantizmin önemli özelliklerinden biri olmuştur. Ancak her ikisi de aynı zamanda pozitif bir içeriğe sahiptir. Almanya'da özellikle tarihsel hukuk teorisi alanında yazan akademisyenler, her iki konumdan da etkilenir. Fransız egemenliğine karşı Alman milliyetçiliğinin kökenlerini dokuyan Alman romantizmi bu gelişmede etkili olur. Muhafazakârlıkla geniş bir zeminde düşünsel alışverişi olan 19. yüzyıl romantizmi aynı muhafazakârlık gibi, rasyonalizm ve Aydınlanmacılığın antitezidir. Romantizmin rasyonel öncesi ile bilinçaltına yaptığı vurgu, muhafazakârların siyasal akh açıklarken kullandığı insanın tarihsel alışkanlıkları ve içgüdülerine yaptığı vurguyu hatırlatır.

19. yüzyılın ilk yarısında, Almanya'nın Ren bölgesi ve Güney eyaletleri Fransız etkisi altında kalmış, bunun sonucu olarak liberal ve muhafazakâr düşünceler birbirinin antitezi olarak ve birbirini etkileyerek bu bölgede gelişmiştir. Muhafazakâr sosyal reform fikri 19. yüzyıl ortalarından itibaren kıta Avrupasında yayılır, muhafazakârlık ile milliyetçilik birbirine eklenir. 19. yüzyılın ikinci yarısında sosyal refah ya da toplumsal reform programları, yasal alanda çeşitli değişiklikler muhafazakâr siyasetçilerin, mevcudun korunması amacıyla ilgilendikleri konular olmuştur. Prusya Diyet Meclisinde Muhafazakâr Parti ilk kez 1847'de yer alır. Almanya'da ve kıta Avrupasında Napolyon son-

rası dönemin kurucusu, eski düzenin güçlü savunucusu Metternich'in bıraktığı yerden, 1848'den yüzyılın ikinci yarısına, kitleselleşen ve parti formu kazanan sosyal demokrat siyasetin karşısına reformlarıyla çıkan "beyaz devrimci" Bismarck'a uzanan bir muhafazakâr siyasal hat izlemek mümkündür.

Muhafazakâr bakış açısı, liberallerin bireysel rekabetçi ve toplumsal sözleşmecî felsefesine ve sosyalizmin sınıf ve çatışma temelli teorilerine karşıdır. Muhafazakâr düşünce, toplumun mekanik bir toplum değil, yaşayan bir bütün olarak kurgulandığı organizmacı bir dünya görüşüne sahiptir. Klasik muhafazakârlığın organik birlik düşüncesi ile milliyetçi düşünce son derece geçişken bir yapıya sahiptir. 1960'lardan itibaren şekillenen teorilerde belirtildiği gibi bu, birey ve sınıfı reddeden bir bakış açısı değildir aynı zamanda. Toplumu oluşturan atomlar birbirlerine karşı değil, bir bütünü oluşturacak şekilde hareket eder. Toplum birlikte hareket eden insanların bütününden "fazla" bir şeydir. Birey ve toplum ancak birlikte var olabilecek, birlikte düşünülecek şeylerdir. Birey aptaldır; ancak "insan türünün" akıllı olduğundan söz edilebilir. Toplum sadece sınıflardan değil, aile, kurumsal ibadethane (kilise, cami gibi), yerellikler, meslekler, ırklar, geçişken, bağımsız ama mutlaka bütünlüklü, birbiriyle bağlantılı olan farklı gruplardan oluşur. Sınıfların da paylaştığı, sınıfları kesen ekonomik, emperyal, askerî, ulusal ortaklıklar vardır.

Muhafazakârların büyük çoğunluğu "üst kültür" ya da büyük kültürel gelenek yanlısı bir bakışa sahiptir. İrsal ya da milliyetçi seçkinlik içerecek şekilde kültür popülizmi, radikal/devrimci konumlanışlar dışında, muhafazakâr gelenekte kendine fazlaca bir yer bulamamıştır. Fransız muhafazakârları için ideal tarihsel örüntü, güçlü bir hükümetin sanatların ve rafine bir eğitimin patronajını ifade eden Roi Soleil (Güneş Tanrı) dönemidir. Daha sonra aristokratik değerlerle bezeli bir dünyayı, eşitlikçiliğin dünyasında yeniden üretebilmek için yumuşarlar, ve "doğal aristokrasi" kavramına dönerek kültürün seçkin ve incelmış ürünlerini ortaya koymak için doğuştan aristokrat olmanın gerekmeceğini ileri sürerler. Bu, fırsat eşitliğiyle beslenen sivilleş-

miş bir aristokrasi anlayışıdır. Muhafazakâr tarihin çıplak gerçekliği olarak görecelikler ve çeşitlilikler dünyasıyla yüzleşir, ama bundan duyduğu rahatsızlığı da gizlemez. Aşırı görecelikten hoşlanmaz, üstelik şeylerin ve süreçlerin bir hiyerarşisi, aralarında bir öncelik-sonralık, alt-üst ilişkisi olduğunu düşünür. Aynı ikircikli konum gelenekler söz konusu olduğunda da karşımıza çıkar. Gelenekçi bir söyleme sahip olmalarına karşın, gelenekler arasında da tercihler söz konusudur. Koşullara uymayan geleneklerin değişmesi kaçınılmazdır.

Muhafazakârlar kendi konumlarını ideolojiler üstü ve derin fikirler dünyasının kapsamında görür, bu nedenle ideolojiler olumlu görülmez. Aynı şekilde, gelecek temelli rasyonel bir kurgu olarak “toplumsal mühendislik”, bir tür deneme-yanılma metodu olarak dışlanır. Daha derinde istenen, dinsel bir kabul, tevekkül ve eylemsizlik halidir. Ama bunun için zaman geçmiştir. Muhafazakârlık kendini ideolojiler ötesi bir hareket olarak görse de içinde yer aldığı dönem, ideolojiler dönemidir. 19. yüzyılın genişleyen demokrasi koşullarında muhafazakârlık da siyasal mücadeleler arenasına katılmış, kendi içindeki farklılıklarıyla birlikte bir siyasal hareket haline gelmiştir. “Bu da resmi ideolojiyle eklenmesini, son tahlilde onu meşrulaştırmaya dayalı süreçlere eklenmeyi mukadder kılmaktadır.”²³ Muhafazakârlar bu mücadele içinde giderek daha fazla “faydacı” davranışlar sergilemişlerdir. Geleneğe dayalı ilerleme ya da reform, geçmiş ve geleneklerden köklü kopuşlara işaret eden devrimciliğe karşı bir garanti olarak düşünülmüştür.

Muhafazakârlığın çeşitli biçimlerinden söz edilebilir. Gerici (reaksiyoner), radikal ya da ılımlı muhafazakâr konumlar ortaya çıkmıştır. Gerici muhafazakârlar eldeki mevcudu korumayı değil, tarihte daha önceki bir evrede ortaya çıkmış bir konumu yeniden restore etmeyi amaçlar. Bu yaklaşıma göre, hiçbir siyasal düzen gerçek ruhani değerler üzerinde uzlaşmadan istikrarlı olamaz. Bu nedenle demokrasi, ortaya koyduğu sınırsız özgürlük ve parçalanmış değerler yüzünden istenir bir şey olmaktan çıkar. Demokrasi, insanlık durumuna için olan

23 Ögün, *a.g.e.*, s.566.

temel gerilimlerin temel ruhani ilkeler etrafında uzlaştırılmasını olanaksız hale getirir.²⁴ Demokrasiye inançsızlıkları nedeniyle bazen muhafazakâr değil, sadece gerici olarak adlandırılırlar. Radikal muhafazakârlık, demokrasi konusunda, bunun tam tersi bir konumu benimser. Gericilik bir uzlaşya dayanan düzeni kutsarken, radikal muhafazakârlar istikrarı bir tür toplumsal dejenerasyon biçimi olarak kabul ederler. Gerçekçilikten anlaşılan, çelişki ve mücadelenin içkin değerler olarak yaşamın özünü oluşturmasıdır. Bu nedenle iradenin gücüne inanan Darwinci dinamizme inanırlar. Toplumun milliyetçi ideallerin hizmetine sunulması, tüm toplumu içine alan büyük lidere mutlak boyun eğiş, kahramanlık miti gibi 20. yüzyılda özellikle iki dünya savaşı arası dönemde ortaya çıkan ve Almanya'da nasyonal sosyalizmin ideolojik arka planını oluşturan düşünceler, radikal muhafazakârlık olarak değerlendirilmiştir. İlimli muhafazakârlar ise tarihsel değişimin kaçınılmazlığını kabul ederek kontrollü, geçmişi ve değerleri koruyan, yavaş ve tedrici bir değişimi öngörmüştür. Radikallerin eski rejime çok zarar verdiğini ve aşırıya kaçıp ileri gittiğini düşünerek tarihsel sürekliliğin bozulmasına engel olmaya çalışan bir konum seçerler. İlimli muhafazakârlar devlet ve toplum ayrımının korunmasından, gücü sınırlanmış bir devletten ve bağımsız yargıdan yanadırlar. Liberalizmle benzerlikleri, onların liberal değerleri olduğu gibi benimsediği anlamına gelmez. Kökeni Burke'te bulunabilecek bir düşünce olarak liberalerin temel aldığı evrensel akılcılığa duyulan şüphe, aradaki farkı anlamamıza yardım eder. 19. yüzyıl İngiliz muhafazakârlığı başlangıçta liberalizmle daha büyük benzerlikler taşıırken bu yüzyılın ortalarından itibaren parlamenter sistemin yaşadığı sorunlar daha güçlü bir liderlik anlayışıyla aşılmaya çalışılmış, yürütmenin gücü önceki döneme göre artırılmıştır. Aynı zamanda Disraeli döneminde genişleyen oy hakkı ile muhafazakâr oylarda artış ortaya çıkmıştır. Muhafazakârlar, böylelikle, genişleyen demokrasi çerçevesinde oluşan kitle siyaseti alanında etkilerini artırmışlardır.

24 Noël O'Sullivan, *a.g.e.*, s.56.

ÇAĞDAŞ MUHAFAZAKÂRLIK – YENİ MUHAFAZAKÂRLIK, “NEO-CON”LAR

20. yüzyılda muhafazakârlık, liberalizmle ve diğer ideolojik konumlanışlarla ilişkilerinde klasik muhafazakârlığa göre farklı yollar izledi. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde, yeni-sağın ekonomik alanda savunduğu neo-liberalizm ile sosyal alandaki muhafazakârlığı iki ayrı ideolojik konumlanışın bir arada gelişmesine neden oldu. Yeni muhafazakârlık neo-liberalizmin ekonomik alandan devlet gücünü ve müdahalesini geri çekme siyasetine karşılık sosyal alanda eksikliğini hissettiği otorite ve sosyal disiplinin, din ve aile gibi ideolojik motiflerin öne çıkartılmasını savundu. Yeni muhafazakârlık bu yönüyle, çeşitli açılardan eleştirildi. Değişime karşı gösterdiği direnç, statükonun meşrulaştırılması ve toplumdaki hakim sınıfların ya da seçkin grupların çıkarlarını korumaya yönelik siyaseti eleştiri topladı.

Başlangıcı 1870'lere kadar uzatılan ve 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşının ortaya çıkardığı yıkımın yarattığı hayal kırıklığı modernizme, liberalizme ve rasyonalizme yönelik tepkileri alevlendirdi ve bu tepki muhafazakâr duruşa yeni dayanak noktaları kazandırdı. Modern muhafazakârlık, geleneksel muhafazakârlığın iyice güçten düştüğü bir ortamda kuruculuk ve devrimcilik iddiasıyla ortaya çıktı. Sol karşısında yitirilen mitosunu ve değerleri siyaset yoluyla yeniden inşa etme işine girişti, modern bir ideoloji ve siyasal program oluşturmaya çalıştı. Bu çabalar her tür liberal ve sol düşünceye karşı çıkan, uluslararası ilişkilerde denge ve yumuşama siyasetini, barış çabalarını yanlış bulan, nükleer silahsızlanmayı eleştiren bir içeriğe sahipti. 20. yüzyıl boyunca, özellikle de Soğuk Savaş sonrasında muhafazakârlığın ortak paydası, özel mülkiyete saygı ile komünizm karşıtlığı oldu.²⁵

Batı dünyasında, 1970'lerin ortalarına dek, sol ve sosyal demokrat düşünceler, sosyal haklar çerçevesini genişleten refah devleti uygulamaları muhafazakârlık karşısında ağırlık oluşturmayı başarmışken, 1980'lere doğru muhafazakârlık yeniden atağa kalktı. “Seksenli

25 Terence Ball-Richard Dagger, *Political Ideologies and the Democratic Ideal*, 2. Basım, Harper-Collins College Publishers, 1995, s.113.

yılların ilk yarısında gerçekleşenler (...) kitle demokrasisine dayalı refah devletlerini yeniden liberal/kapitalist toplumların gelişme çizgisine geri döndürme yolundaki denemelerin –bu uluslararası kapsamda ve siyasal tutarlılıkta olacağı– hiç kimse tarafından önceden görülmemiş rönesansıdır.”²⁶ Helmut Dubiel’e göre yeni muhafazakârlık bir tepki oluşumudur; siyasal sorunların çözümüne yönelik bir toplum öğretisidir, ve bu öğretinin birliği kendi içinde değil, eleştirdiği şeydedir: Liberal sistemlerin bunalımları ve burjuva değer sisteminde ortaya çıkan otorite çözümlüğü. Bu yüzden çocuk eğitimi, eğitim, kadın ve ailenin statüsü, cinsellik ve dinin uygulanışı gibi kültürel değerler yeni muhafazakârların büyük ağırlık verdikleri konular olmuştur.

20. yüzyılın muhafazakâr düşüncesinin yükselen Amerikan muhafazakârlığının yanı sıra önemli bir kanalı İngiliz muhafazakârlığı olmaya devam etti. Çağdaş muhafazakâr düşüncenin önemli isimleri arasında yer alan Anthony Quinton *Politics of Imperfection*’da²⁷ muhafazakârlığı oluşturan birbiriyle yakından bağlantılı dört ilkedен söz eder. Bunların ilki “entelektüel mükemmeliyetsizlik”tir. İnsanın akli melekeleri sosyal gelişmenin karmaşıklığını anlama konusunda yetersizdir. Sosyal ve siyasal davranışın yol göstericisi olarak soyut akla güvenilemez. Buradan muhafazakârlığın diğer üç ilkesi türetilir. Bunlar “siyasal şüphecilik, gelenekselcilik” ve “organizmacılık”tır. Siyasal akıl bağımsız düşünürlerin teorik spekülasyonundan değil, topluluğun bütününe tarihsel olarak biriktirilmiş sosyal deneyiminden türer. Muhafazakârlığın kurulu düzen, mevcut adetler ve kurumlarla gönül bağı vardır. Muhafazakârlar, toplumu, organizmacı bakış açısıyla birleşik, bütünlüklü, doğal büyüme süreci içinde, örgütlü, düzenli yaşayan bir bütün olarak görürler. Bu bütünü oluşturan sosyal varlıklar, onlara özgül sosyal doğalarını bahşeden, veren bir doku içinde birbirleriyle bağlantılı, ilişkilidirler.

²⁶ Helmut Dubiel, *Yeni Muhafazakârlık Nedir*, çev. Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.9.

²⁷ A. Quinton, *The Politics of Imperfection* (1978)’den akt. E.H.H. Green, *Ideologies of Conservatism*, Oxford, Oxford University Press, 2002, s.281.

Önde gelen İngiliz muhafazakâr düşünürlerinden Michael Oakeshott (1901-1990) *On Being Conservative*²⁸ çalışmasında muhafazakârlığın genel özelliklerinden söz eder. Elde olanın olmayana, bilinenin bilinmeyene, denenmiş olanın denenmemişe, olguların gizemli olana, gerçeklerin olası olana, sınırlı olanın sınırsız olana, yakındakinin uzak-takine, yeterli olanın aşırı olana, uygun olanın mükemmel olana, küçük ve sınırlı buluşlar ve yeniliklerin büyük ve belirsiz olanlara tercih edilmesini öngörür. Değişim, Oakeshott için önemli bir tartışma konusudur. Muhafazakâr değişimin farkındadır, tüm insanlara, açıkça söylenmese de, Tanrıdan başka bir şey olamayacak bir büyük güç tarafından dayatılan değişime kendimizi uydurmaya çalışmamız gerekir. Sürekliliğe değer verilirken küçük ve yavaş değişiklikler büyük ve hızlı olanlara tercih edilir. Açık ilerleme göstergelerinden çok bunların içselleştirilmesi önem taşır. Böyle bir kurguda bilinmeyen denizlere açılmaya, macera ve çılgınlığa yer yoktur. Oakeshott, muhafazakârların, hükümet etme ve hükümet araçları hakkındaki düşüncelerle doğrudan bağlantılı olduklarını dile getirir. Ona göre muhafazakârlar evrene dair düşüncelerle, genel olarak dünya ile ya da genel olarak insan davranışı ile ilgili değil, daha çok siyasal alanla ilgilidir. Muhafazakâr olmak, inançlar ya da doktrinlerin işi değil, doğal bir dışavurum, kendini ortaya koyma, yani basitçe var oluşla ilgilidir. Siyasette insan akli ya da akıl yürütmesi uygunsuz olacağı içindir ki, soyut akıl yürütme siyasal davranışta ya da hükümetle ilgili kararlarda yol gösterici olamaz. Dolayısıyla kurulu, alışkın olunan “ritüeller”, organik sosyal iletişim sonucu ortaya çıkan davranış kalıpları siyasal davranış ya da yönetimin yol göstericisi olmalıdır. Oakeshott’a göre devlet, farklı insan ve çıkarları düzenleyen istem dışı ama gerekli bir kurumdur. Bazı idealler uğruna doğal çeşitliliği bastırmak insan özgürlüğünün temeli olan farklılığı ortadan kaldırır. Oakeshott sivil birlikler ve davranışlara, devletle ilgili siyasetten daha fazla önem vermiş, dolayısıyla liberal düşünceyle yakınlaşan bir tutum sergilemiştir.²⁹ Siyasetin

²⁸ Michael Oakeshott, *On Being Conservative*, Londra, Basic Books, 1962.

²⁹ Paul Franco, “The Shapes of Liberal Thought: Oakeshott, Berlin and Liberalism”, *Political Theory*, cilt 31, no. 4, Ağustos 2003.

ideolojik olmayan yönünü vurgulamış; geleneksel değerler ve mevcut siyaset geleneklerini bilinmeyen ve yeni olana, halihazırda elde olanı “mümkün” olana tercih etmiştir. Oakeshott muhafazakârlığın sivillik düşüncesini ekonomi ile bağlantılandırmış ve özgürlükçü ilkelerle uyumlu görmüştür. Bu görüşe göre devlet küçültülerek piyasa güçlerinin özgülleştirilmesi gerekir. Yukarıda kısaca özetlenen ve 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısına damgasını vuran ve gidebileceği uçlara kadar taşınan muhafazakâr düşünceler, aynı zamanda muhafazakârlığın kapitalizmin maddi nimetleri karşısında içine düştüğü son derece ikircikli bir duruma işaret etmektedir.³⁰

20. yüzyılda muhafazakâr düşünce birbirinden farklı, karmaşık ve çelişkili özellikler göstermiştir. Kitabî ve doktriner olmamış, “seçkinler en iyisini bilir” düşüncesi kabul görmemiştir.³¹ Bu yaklaşımlar farklı zamanlarda farklı sorunlar karşısında farklı tutumlara ve farklı parti siyasetine yol açmıştır. Ama geçmiş ve gelenekler, özellikle de kimliklerin tanımlanmasında yerleşik kurumlarla, kurulu düzenle, adetlerle ve tedrici değişmeyi sağlayan özgül tarihsel yapı ile kurulan bağlantılar büyük önem taşır.

20. yüzyıl muhafazakârlığı siyasal amaçlarına ulaşmış, bu anlamda mevcut düzenin sürmesinde çıkarı olan liberal imalatçı ve sanayici kesim ile diğer profesyonel grupların savunduğu bir siyasal çizgi haline gelmiştir. Bu anlamda artık korunan, modern üretim ilişkileri olurken, düzen, ona eleştiri yönelten, mevcut düzenden çıkarı olmayan

İngiliz muhafazakâr siyaset bilimci Michael Oakeshott'a (1901-1990) göre toplumdaki sivil beraberlik (civil association) kavramının, otoriter bir düzeni değil, demokratik kuralları içeren ilişkilere dayanan bir düzeni sağlaması gerekir.

30 Ögün, *a.g.e.*, s.578.

31 Muhafazakârların büyük çoğunluğu “üst kültür” ya da “büyük kültürel gelenek”ten yana oldu. Kültür popülisti, muhafazakâr geleneğe kendine fazla yer bulamadı.

ve değişimden yana olan muhalif güçlere karşı savunuldu. Böylece muhafazakârlık 19. yüzyılda temel aldığı tarımsal ve aristokratik temellerini kaybederken, refah devletini bütünüyle olmasa bile demokratik oy hakkını, çağdaş demokrasiyi ve ekonomik alanda *laissez-faire* ilkelerini kabul etti.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde muhafazakâr düşünce ve siyaset sosyal refah devleti düşüncesine karşı çıktı, Soğuk Savaş koşullarında içte ve dışta “komünizm tehlikesi” söylemi ile gelişti. Savaş sonrası dönemin en önemli muhafazakâr düşünürlerinden biri olan Russell Kirk (1918-1994) 1953 yılında yayınladığı *The Conservative Mind*³² kitabında Burke'den T. S. Eliot'a muhafazakâr düşüncenin tarihini anlatır. İngiliz ve Amerikan geleneklerini birleştirmeyi, Amerikan muhafazakârlığını kıta düşüncesiyle buluşturmayı hedefleyen çalışmaları ile Amerikan muhafazakârlığının yeni soluğu haline gelir. Kirk'e göre modern dönemde ortaya çıkan sanayileşme, merkezileşme ve sekülerleşme muhafazakâr düşünceleri zorlamıştır. Muhafazakâr düşünürler modern zamanların büyük zorluklarına ve yeni koşullara uyma, yeni gelişmeleri anlama ve doğru teşhis etme yeteneğine sahip değildi. 1790'dan beri büyük uluslar arasında yalnızca Britanya ve ABD devrimden kaçabildi. Bu yüzden bu ülkelerde muhafazakârlık giderek büyüdü. Kirk'ün çalışması muhafazakâr yazının eski üslupçu ve edebi yaklaşımına dönüşü temsil eder. Kirk yerelcilikten, küçük mülkiyetçilikten yanadır. İş hayatının büyük çaplı gücü, büyük hükümet mekanizmaları yerine yalın ve erdemli hayatın, muhafazakârlığı besleyen üslubun ve ruhun, şiirin diriltmesini tercih eder.

Amerikan yeni muhafazakârları 1950'lerde geniş kabul gören iki pozisyon benimsedi. Bunlardan ilki totalitarizm başlığı altında yapılan komünizm karşıtlığıdır. Esas vurgu, düşmanın siyasal sistemini Nazi dönemi uygulamalarıyla özdeşleştirmeye dayanıyordu. İkincisi ise, anti-popülizmdir. Bu konum, seçkinlerin demokratik yönetimi teorisine dayanmaktadır. Kendi siyasal sisteminin olumlu yönlerini öne

³² Russell Kirk, *The Conservative Mind*, Equinox Books, 1968. (İlk basım 1953)

çıkartan ve diğer ülkeleri, liberal sosyal teorinin en gelişmiş sanayi toplumu modeli olarak gördüğü ABD modeline uydurmayı öngören bir vurgu içermiştir.³³ Nisbet'e göre yeni muhafazakârlık 1960'ların sonlarında, yeni solun yükselişi ve öğrenci devriminin kırılması ile bağlantılıdır. Yeni muhafazakâr, "devrim" in saldırısına uğramış liberaldir. Yalnızca Sovyet komünizmine değil, yeni sola ve klasik liberalizmin ilkelerine, refah devleti uygulamalarına önce kırgınlık ve sonra da düşmanlık içermektedir; bunlara yönelik bir karşı saldırının ideolojisi ve siyaseti olarak düşünülmelidir.

Avrupa'da 1970'lerden sonra boy veren yeni muhafazakârlık, ilkin, ekonominin serbestleştirilmesi ve bir "şirket kültürü" oluşumuna karşı çıktı. İkincisi, devlet gücünü merkezileştirerek artıran, güçlendiren sosyal ve kültürel alanlarda gelenekselciliğe vurgu yapan otoriterliğe karşı çıktı. Bu yaklaşım, savaş sonrası Avrupa'da siyasal ağırlık taşıyan sosyal demokrasi/refah devleti geleneğinden bir kopuşu temsil etti. İçinde yeni sağın özgürlükçü ve kültürel kanatlarını barındırırken, aşırı sağ kanat ırkçı ve faşist partilerin saldırgan söyleminden farklı bir çizgi geliştirdi.³⁴

Yeni muhafazakârlık özellikle ekonomik liberalizmle muhafazakârlığı sıkı bir şekilde lehimledi. Ancak diğer yandan, modern liberal toplumların değerlerden arınmış, kültürel kimlikten yoksun toplumlar olamayacaklarını, olursa yozlaşıp çökecekleri endişesini dile getirdi. Bu durumda muhafazakârlık, modern liberal toplumu korumak üzere kendini yeniden şekillendirmeye çalıştı. Devlet meselesi, muhafazakârlıkla liberalizmin yeni muhafazakâr bileşiminin hassas bir noktasını oluşturur. Yeni muhafazakârlık, yeni liberal siyaset doğrultusunda devletin sosyal işlevlerinden arındırılmasına destek verir; ama diğer yandan çıplak otorite olarak kendinden menkul meşruiyetini güçlendirmeye, tahkim etmeye çaba gösterir.³⁵

33 Simon Gunn, *Revolution of the Right*, Londra, Pluto Press, 1989, s.24.

34 Gunn, *a.g.e.*, s.27.

35 Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, 3. Basım, İstanbul, Birikim Yayınları, 2003, s.69-70.

Ronald Reagan (1911-2004) radyo spikerliği ve sinema oyunculuğu yaptı. ABD başkanlığı döneminde vergileri düşürürken askeri harcamaları da arttıran Reagan büyük askerî girişimlerin yanısıra bazı ülkelerde darbeler düzenledi.

Batı dünyasının gelişmiş kapitalist ülkelerinde 1970'lerin sonlarında ve özellikle de 1980'lerde ABD Başkanı Ronald Reagan ve dönemin İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın temsil ettiği bir başka tür "yeni-muhafazakârlık" akımı gelişti. Federal Almanya'da da sosyal demokratların uzun yıllar süren iktidarının ardından muhafazakâr Hıristiyan Demokratlara bir geçiş yaşandı; Başbakan Helmut Kohl liderliğinde iki Almanya'nın birleşmesi muhafazakârların büyük zaferi olarak algılandı. Bu dönem, muhafazakârlar açısından, 1970'lerin krizlerinden çıkışı ekonomik alanda neo-liberal siyasal açılımlar eşliğinde, yeniden düzenleme ve özelleştirmelerle birlikte öngören bir siyasal açılım dönemi oldu. Elde edilen

başarılar yalnızca bir ekonomik ya da siyasal zafer değil, aynı zamanda kültürel ve entelektüel bir zafer anlamına da geldi. 1980 sonrasında medyada yeni muhafazakârlık, muhafazakârlık anlamında kullanıldı.

Amerikan muhafazakârlığı da 1980'lerde yeni bir uyanış ve canlanma dönemi yaşadı. En önemli ilkeleri arasında minimal devlet, güçlü ama müdahalesiz hükümet, aile, komşuluk, yerel topluluk, kilise ve diğer aracı kurumların etkinliği, adem-i merkezizetçilik, yerelcilik, akılcı planlama karşısında gelenek ve deneyimin açıkça tercih edilmesi, yeniden dağıtımaya yönelik siyasete karşı olmak gibi birçok alanda *laissez-faire* ilkeleri yeniden geçerlilik kazandı.³⁶ Amerika'da eski güneyin yaşam biçimine ilişkin değerler ve kozmopolit kent kültürüne karşı popülist kırsal kültür öğeleri önemsendir hale geldi. Yerelcilik ve bölgeselcilik

36 Nisbet, *Conservatism...*, s.95.

öne çıktı. Reagan eski dönemin liderleri gibi bir muhafazakâr lider olarak görülemez; yeni dönemin medya kültürü ve postmodern kültürel atmosferinin yarattığı, Amerikan değerlerini kendinde barındıran bir medya idolüdür aynı zamanda: Popülist, evangelist, aşırı sağcı, kovboy, Vietnam gazisi... Reagan, Yıldız Savaşları projesinin sahibi, komünizmin sonunu getiren adamdır.

1980'lerde Jürgen Habermas, yeni muhafazakâr siyaset ile postmodernizmin felsefi kaynakları ve etkileri arasındaki ilişkilere değindi. Her ikisinin de 1980'lerde boy vermesinin bir tesadüf olamayacağını söyledi. 1960 ve 1970'li yıllarda uluslararası düzlemde kültürel ortamın uygun zemin oluşturmadığı bir dönemde yeni muhafazakârlık, kendi liberal düşüncelerinden korkanların içine düştüğü bir ağ olarak tarif ediliyordu. Habermas'a göre eski muhafazakârlık modern öncesi yaşam biçimlerine dönmeyi özlüyordu. Yeni muhafazakârlık modernizmin ekonomik ve teknolojik özelliklerini kabullenirken kültürel modernizmin bozucu etkilerini en aza indirmeye çalıştı. Genç muhafazakârlık postmodernizmle çakışırken, her ikisi de modernitenin normatif ön kabullerinden kurtulmak istiyordu.³⁷

1990'ların başlarında, Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ardından muhafazakârlığın farklı yönleri belirgin hale geldi. Bu farklılaşmada en önemli iki kanal "geleneksel" ve "bireyci" muhafazakârlık oldu. Geleneksel muhafazakârlık klasik kültürel muhafazakârlık ile, Bur-

'Demir Lady' olarak ünlenen Margaret Thatcher (1925-), başbakanlığında devletin ekonomiye müdahalesine son vererek kamu harcamalarını kısıtlayan monetarist siyasetle, enflasyonu düşürmek istedi ama işsizliğin artmasını önleyemedi.

37 Jürgen Habermas, "Neoconservative Cultural Criticism in the United States and West Germany", *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate* içinde, derleyen ve İngilizceye çeviren Shierry Weber Nicholsen, The MIT Press, 1989, s.24.

ke'den bu yana gelen geleneksel muhafazakârlık ile yakından ilişkilidir. Bu bakış açısına göre, siyasal etkinliğin amacı nesilden nesile aktarılmakta olan sosyal yapıyı korumaktır. Bu sosyal yapı kolayca kırılabilir olduğu için, onu sürekli olarak korumak ve saygı göstermek için siyaset kaçınılmazdır. Geleneksel muhafazakâr kesim özel mülkiyeti sosyal istikrar açısından olmazsa olmaz olarak değerlendirir. Özel mülkiyet kapitalizm ile aynı şey değildir; sosyal kargaşanın kaynağı olarak kapitalist işleyişe yönelik kuşku dolu bir bakış açısı söz konusudur. Bazı muhafazakâr yazarlara göre kapitalizm, geleneksel ilişkileri çözen bir etkide bulunmaktadır. Bu nedenle hükümetler kapitalizm altında devam etmekte olan ekonomik rekabeti belirli sınırlar içinde tutmalıdır. 19. yüzyıldan itibaren örneklerini özellikle ABD'de bulabileceğimiz işadamları ve sanayicilerin etkin olarak içinde yer aldığı erken liberaller ise bireyci muhafazakâr düşüncelere sahiptirler ve kapitalist girişimcilğe değer veren, bireyci, serbest piyasa işleyişine inanç duyan bir kesimi oluştururlar. Onlara göre toplum, kolayca bozulmaya uygun hassas bir dokudan çok rekabetçi bir "pazaryeri" benzetmesine daha uygundur. Özellikle ekonomik alanda bireylerin birbirleri ile rekabet edebilecekleri özgürlük ve serbest piyasa ortamını önemserler. Sosyal sorunlar ve bunların çözümüne ilişkin görüşleri devlet ve hükümet müdahalesinin en aza indirilmesini, vergilerin azaltılmasını öngörür. Hükümet söz konusu piyasa işleyişinden elini çekerse, her türlü sorunun kendiliğinden çözüleceğine inanırlar. Hükümet harcamalarının, sosyal devlet uygulamalarının en aza indirilmesi, toplumsal ahlâka ilişkin sorunlar dışında serbest piyasa kurallarının işlemeye bırakılması istenir. Serbest piyasanın "görünmez el"i işini halleder ve nihai olarak herkes bundan yararlanır. Yukarıda görüleceği gibi, bu iki muhafazakâr görüş arasında bir gerilim yaşanması kaçınılmazdır.

Soğuk savaş mantığının hakim olduğu 1990'lara kadar bu iki görüş arasındaki gerilim görece daha az yaşandı. Çünkü her iki kesim de "komünizm tehdidi"ne karşı güçlü devleti ve özellikle de güvenlik açısından askeri harcamaları, militarizmi destekledi. 1990'lardan sonra bireyci muhafazakârların neo-klasik liberaller gibi özgürlükçü bir

çizgiye yaklaşıp yaklaşmayacağı tartışma konusu oldu. 1980 ve 1990'larda İngiltere'de geleneksel Muhafazakâr Parti'nin muhafazakârlığı bırakıp bırakmadığı tartışıldı. Thatcher dönemi Muhafazakâr Parti'nin muhafazakâr ideolojiden ekonomik ve sosyal konularda uzaklaştığı ileri sürüldü. Devletin müdahale sınırlarının geriletilmesi, serbest piyasa çelişkilerinin bu alanı doldurmasına, muhafazakârlığın 19. yüzyıl klasik liberalizmine yakınlaşmasına neden olduğu ve bunun 20. yüzyıl sonu neo-liberalizmin tezi olduğu söylendi.

Daniel Bell, Nathan Glazer ya da Jeanne Kirkpatrick gibi isimler, yeni muhafazakârlar refah devleti uygulamalarından hoşnutsuzluk duyan liberaller olarak değerlendiriliyor. Onlara göre hükümetler gereksiz yere çok şey yapıyor, yaptıkları her şey işleri daha iyiye değil, daha kötüye götürüyor. Bu görüşe göre, hükümetlerin, bireyleri kendileri için daha çok şey yapmaya yöreklendirmesi gerekiyor. Yeni muhafazakârlar kapitalizme biraz hayranlık ve biraz da şüphe ile yaklaşıyor. Kimileri kapitalizmin yarattığı kültürel çelişkilerin ahlâki değerleri aşındırdığını, entelektüel kaynakları kuruttuğunu, aşırı üretimin sınır duygusunu ortadan kaldırdığını, tatminsizlik ve mutsuzluk yarattığını ileri sürüyor. Kitle toplumunun, insanları çok hızlı bir şekilde çok şey talep eder hale getirdiğini, bunun da devlet ve hükümet de dahil olmak üzere kurumları aşındırdığını söylüyorlar. Çıkar gruplarının pastadan daha çok pay alabilmek için uğraştığı bir ortamın sosyal ve siyasal sonuçları korkutucu görünüyor. Yeni muhafazakârlar iç siyasette sosyal patlamalara fırsat vermeyecek ölçüde hükümet destekli refah programları önerebiliyorlar. Dış siyasette ise katı bir anti-komünist pozisyonu benimsiyor, bu tür rejimlere ve tehlikelere, özgürlük hareketlerini karşı dünya çapında bir mücadele öngörüyorlar.

Yeni muhafazakâr görüşler 1990'lı yıllardan itibaren tüm ABD yönetimlerinde etkili oldu. Sovyetler Birliği ve sosyalizmin çözüldüğünün ardından dış siyasette yaratılmış olan tüm uluslararası kurum ve örgütlerin işlevleri yeniden tartışma konusu oldu. "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi" olarak adlandırılan belgede, Birleşmiş Milletler de dahil olmak üzere, küresel örgütlerin ABD'nin uluslararası hegemonyasını daraltıcı

bir etki yaptığı ve bunlara bağlı olmadan daha atak bir dış siyaset izlenmesi gerektiği savunuldu. Dolayısıyla Amerikan yeni muhafazakârlığı, kültürel ve siyasal bir gelenekçilikten çok, yeni emperyalizmin ihtiyaçlarına denk gelen bir siyasal hareket olarak değerlendirildi.³⁸ Yeni muhafazakârlığın bir diğer yönü ise, Soğuk Savaş koşullarında ağırlık kazanan refah devleti uygulamaları ve liberal siyasal ağırlığın etkisinin silinmesi ve eski durumun yeniden tesis edilmesi çabalarını içerir.

11 Eylül saldırıları yeni muhafazakârlık açısından önemli bir dönüm noktası oluşturdu. 11 Eylül sonrasında, dünya çapında “terörist” tehdide karşı bir tür korumacı siyaset savunulurken bunun iç siyasal ve toplumsal yaşamda özgürlükleri ortadan kaldırması operasyonu bizzat yeni muhafazakâr kadrolar eliyle yürütüldü. Soğuk Savaş döneminde düşman Doğu Bloğu ülkeleri ve sosyalizm iken, sonrasında “haydut devletler”, “şer eksen”, “terörist ülkeler” tanımları, terör ve tehdidin her yönden geldiğini, çoğalarak küreselleştiğini anlatan ve çok sık kullanılan kavramlar haline geldi. Tehdidin nereden geleceği bilinemeyeceği için buna karşı önlemleri de genişletmek, genelleştirmek ve derinleştirmek gerekliliği ileri sürüldü. ABD’nin Soğuk Savaş sonrası savunma harcamaları arttı, “tehdit merkezli” askeri savunma doktrininden önleme, önleyici ilk vuruş merkezli bir askeri siyasal yaklaşıma geçildi, “önleyici operasyon”, “teröre karşı savaş” doktrinleri geliştirildi. 2000’li yıllarda uluslararası ilişkilerde zor kullanımı arttı, darbe düzenleme, rejimleri değiştirme çabaları ve açık işgaller yaşandı. Yeni muhafazakârların taşıyıcısı olduğu bu siyasal çizgi yalnızca kültürel ve siyasal araçları değil, askeri araçları da kullanan “imparatorlukçu” siyaset olarak adlandırılıyor.³⁹

Yeni muhafazakâr açılımların iç siyasette de yansımaları oldu; muhaliflerin tümü “düşman” ilan edildi. Yoksullar, işsizler ve genel

38 Merdan Yanardağ (der.), *Yeni Muhafazakârlar (Neo-Cons): Amerika'nın Kara Kitabı*, İstanbul, Çiviyazıları, 2004, s.35.

39 Ünlü Amerikan neo-con siyasetçi ve düşünürü, Amerikan siyasetinin şahinlerinden Irwing Kristol’un oğlu ve Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi başkanı William Kristol’den alıntılırsak, “Amerikan gücü yalnızca Amerikan çıkarlarının korunmasında değil, Amerikan ilkelere yaygınlaştırılmasında da kullanılmalıdır.” <http://www.csmonitor.com/specials/neocon/index.html>

11 Eylül 2002 saldırılarından sonra, muhafazakâr düşünce önce özgürlüklerin kısıtlanmasını istedi. Teröre karşı "nereden geleceği belli olmayan" saldırılar için tek yolun "savaş" olduğu sonucuna varıldı. Bu, yeni muhafazakâr politikanın en önemli aracıydı. Bir yanda "teröre karşı savaş" ama öte yanda alabildiğine yoksulluk... Bağdat'ta bir ABD askerinin yastandığı duvarın öte yanında Iraklı yoksul bir çocuk.

olarak alt sınıflar içteki düşmanlar olarak görüldü. Yeni muhafazakâr yaklaşım muhalif hareketlere ve entelektüellere karşı milliyetçi, korumacı bir pozisyon benimsedi. Buna bir tür aydın düşmanlığı, anti-entelektüelizm eklemek de mümkün. Yeni muhafazakârlar insanlara din kitaplarından ve Reagan ve Bush yönetimlerine yakınlığıyla tanınan William Bennet'dan alınma iş, çalışma disiplini ve erdem vazedyorlar. Yeni muhafazakârlar mevcut sosyal ve siyasal düzenlemelerin korunmasından ve etkinliğinin artırılmasından yanalar. Tanrıtanımaz ateistler ve komünistlere karşı dinci sağcılıkla yakınlaşan bir konumdalar. Kısacası, ekonomik işleyişte daha az müdahale istenirken diğer konularda daha geniş ve aktif bir hükümet müdahalesinden yana tavır alıyorlar. Özellikle ABD'de hükümetlerin kürtajı yasaklaması, okullarda zorunlu din dersleri konulması, cinsel özgürlüklere karşı olunması, bazı yayınların yasaklanması savunuluyor. Bütün bunlar Amerika'nın

küresel ölçekte ekonomik, askerî ve stratejik önderliğini ve hegemonya oluşturma çabalarını destekliyor.

DEĞERLENDİRME

18. yüzyıl sonlarından 21. yüzyıla kadar izini sürdüğümüz bir ideolojinin, hızlı bir değişimin yaşandığı bütün bu uzun ve farklı yüzyıllar boyunca aynı kalması mümkün değildir. Muhafazakârlığın her dönemde aynı kalan yönü nedir öyleyse, ya da nasıl hâlâ aynı ideolojik konumlanıştan söz edebiliyoruz? Bir ideolojinin gücü, altta yatan varsayım, öngörü ve argümantasyonlarının çeşitli farklı tarihsel ve toplumsal durum ve toplumlara uygulanabiliyor olmasında aranır. Muhafazakârlık söz konusu olduğunda da, bir grup temel ilke ve parametre aynı kalmıştır. 19. yüzyıldan itibaren muhafazakârlar, karşılaştıkları teorik ve pratik sorunlar ve toplumsal değişim karşısında farklılaşan ve esnek yanıtlar üretmeyi başarmışlardır. Tümüyle tutarlı olmasa da büyük bir faydacılıkla değişik dönem ve koşullara uyum sağlayan bu yanıtların çeşitliliği ve uyum becerisi, muhafazakârlığın bir ideoloji olarak devamını sağlamıştır. Asli ve değişmez olana dair ısrarı ile, her tarihsel-toplumsal değişim karşısında başka, “yeni” bir sabiteyi araçsallaştırabilmesindeki pratik-faydacı tutum, muhafazakârlığın dinamiğini oluşturan paradokstur. Muhafazakârlığın sürekli yenilenmesinin nedeni, onun tepki verdiği modernleşmenin bir seferlik bir süreç olmayıp sürekli değişiyor olmasıdır. Muhafazakârlık da, modernleşmenin her yeni evresiyle yenilenmiştir.⁴⁰ Özellikle 20. yüzyılda muhafazakârlık düşünce karmaşık ama esnek bir özellik taşımıştır. Ama arka planda devam eden, sürekliliği sağlayan leitmotif’ler olmuştur.

“Geçmiş genelde birçok insana bir tümlük içinde görünüyor. Tamamlanmış, olmuş ve mutlu zamana ilişkin bir olgu gibi.”⁴¹ Ama aslında öyle değil; geçmiş kendini, daha önceki zamanları ve geleceğin nasıl olacağını tartışan, birbiriyle çatışan farklı görüşlerle dolu. Muha-

40 Bora, *a.g.e.*, s.55.

41 A. Oktay, O. Koçak, İ. Savaşır, “Geçmiş ve Geçmişçilik Hakkında”, *Defter*, Haziran-Eylül 1988, no. 5, s.202.

fazakârlık bu düşüncelerden yalnızca bir tanesi. Aydınlanma geleneği insanı her yerde özgürleştirecek ve zincirlerinden kurtaracak bir evrensel kurtuluş vizyonu önerirken, muhafazakâr düşünce özgül gelenekleri, âdetleri, bir ulus ya da halka özgü paylaşılmış tarih düşüncesini vurguladı. Aydınlanmanın insanın evrensel ve uluslararası alanda geleneklerin baskısından ve geçmişin ağırlıklarından kurtulma istem ve iddiasına karşı, muhafazakâr düşünce cemaatin ve tarihin ağırlığını, aklın sınırlarını öne çıkardı.⁴² Sağ ve muhafazakârlık modernizmin krizlerine uyum sağladı, ondan beslendi. Bu 1970'lerden sonra, postmodern zamanlarda daha da güçlenerek böyle oldu. Günümüzde, topluluk ya da cemaat, kimlik siyasetiyle birlikte düşünülüyor ve modernitenin kapsayıcılık iddiasına, bütünlüklü projelerine karşı güçlü bir konum kazanıyor. Postmodern dönemin evrenselliği yeren "göreceliğe" ve "yerelliğe" vurgu yapması, modernist gelenekten kopuşa işaret ediyor. Moderniteye bir tür karşı çıkış olan muhafazakârlığın, kuşkuçuluk ve göreceliği, yerel ve özgül olana bağlılığı vurgulayan postmodern çağda yeniden canlanmasını anlamak çok zor olmasa gerek.

OKUMA ÖNERİLERİ

Muhafazakârlık ile ilgili okuma önerileri kısmında iki temel sorununuz bulunmaktadır. Bunlardan ilki, muhafazakârlıkla ilgili literatürün, muhafazakârlığın farklı toplumlarda farklı görünümeler altında ortaya çıkması ve teorik yetkinlik arayışından çok uygulamaya, siyaset ve toplum yaşamındaki yansımalara ilişkin kaygılar yüzünden görece kısıtlı teorik kaynaklara sahip olmasıdır. İkinci sorun ise, her ne kadar kısıtlı sayıda da olsa, var olan teorik kaynaklardan temel kabul edilenlerin neredeyse hiçbirinin Türkçeye çevrilmemiş olmasıdır. Bu nedenle, bu metnin okuma önerileri kısmında, birkaç eser dışında, alanla ilgili çok sayıda Türkçe kaynaktan bahsetmemiz mümkün olmayacaktır.

⁴² Bu anlamda radikal sağ ve faşist hareketler toplulukçuluk ve akıl dışılığa yaptıkları vurgu ile, muhafazakâr düşünce ile bağlantılıdır. Bkz. John Schwarzmantel, *The Age of Ideology*, Londra, Macmillan Press Ltd., 1998, s.128.

Kısıtlı da olsa, muhafazakârlık konusunda önerebileceğimiz, hem Türkçe hem de yabancı dilde bazı temel eserler bulunmaktadır. Edmund Burke'ün 1790'da, Fransız Devrimi'nin yarattığı çalkantılar devam ederken kaleme aldığı *Reflections on the Revolution in France* (*Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler*) çalışması, muhafazakârlık konusunda bir ilk, bir başvuru kitabı olarak kabul edilir. Alexis de Tocqueville'in *Eski Rejim ve Devrim* (Kesit Yay.) adlı eseri, Fransız Devrimi'nin, Burke'den ve daha sonraki katı muhafazakâr yorumlardan farklı, ama yine de muhafazakâr bir yorumunu içermektedir. Farklı Avrupa ülkelerindeki muhafazakârlık deneyimleriyle ilgili olarak çeşitli kaynaklardan söz edilebilir. Bunlara bir örnek olarak Klaus Epstein'in Alman muhafazakârlığı üzerine kaleme aldığı *The Genesis of German Conservatism* (*Alman Muhafazakârlığının Kökeni*) eserine değinebiliriz (Princeton University Press). Karl Mannheim'ın 1969 yılında yayınlanan ve *Essays on Sociology and Social Psychology* derlemesi içinde yer alan "Conservative Thought" makalesi önemli bir kaynak oluşturur (Routledge and Kegan Paul). Yine Karl Mannheim'ın *Conservatism: A Contribution to the Sociology of Knowledge* adlı kitabı bu literatürü oluşturan temel eserler arasında yer alır (Routledge and Kegan Paul). Mannheim'den söz etmişken, çeşitli ütopyaların toplum tasarılarına değindiği *İdeoloji ve Ütopya* (Epos Yay.) adlı eserinde, muhafazakâr ütopyaya da değinir. Çeşitli muhafazakârlık tanımları ve bu tanımların değişim süreci için Robert Nisbet'in *Conservatism: Dream and Reality* (Open University Press) eseri önemli bir kaynak kabul edilir. Robert Nisbet'in *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Verso Yay.) içinde yer alan "Muhafazakârlık" başlıklı makalesi, konuyla ilgili Türkçe yayınlanmış önemli bir kaynaktır. 1960'lı yıllar Avrupa'da muhafazakârlığın yeniden yorumlarına ve yeni kimlik arayışlarına sahne olur. Bunlara İngiliz muhafazakârlığından bir örnek vermek gerekirse, Michael Oakeshott'ın *On Being Conservative* eserine değinebiliriz (Basic Books). Günümüzde yeni muhafazakârlıkla ilgili literatürün hızla geliştiği, ancak bunun realizme, ağırlıklı olarak siyaset teorisi alanından çok uluslararası ilişkiler literatürüne yakınlaştığı görülmektedir.

Türk muhafazakârlığıyla ilgili literatüre bu çalışma çerçevesinde yer verilmemiş olsa da, önemli birkaç kaynağa değinmeden geçmeyelim. İletişim Yayınları tarafından yayınlanan *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* derlemesi içinde yer alan Süleyman Seyfi

Öğün'ün "Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik Kökleri" makalesinde bir ideoloji olarak muhafazakârlığın çeşitli yönlerine değinilmektedir. Tanıl Bora'nın *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık* çalışmasının "Muhafazakârlık" bölümünde, bir ideoloji olarak muhafazakârlığın özellikleri ele alınır (Birikim Yay.).

KAYNAKÇA

- Ball, Terence - Dagger, Richard, *Political Ideologies and the Democratic Ideal*, 2. Basım, HarperCollins College Publishers, 1995, s.93-120.
- Bora, Tanıl, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık*, 3. Basım, İstanbul: Birikim Yayınları, 2003.
- Burke, Edmund, *Reflections on the Revolution in France*, Londra, Penguin Books, 1986.
- "Conservatism", *Encyclopaedia Britannica*, Macropaedia, 15. Basım, cilt 5, 1984, s.62-69.
- Dubiel, Helmut, *Yeni Muhafazakârlık Nedir*, Çeviren: Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
- Epstein, Klaus, *The Genesis of German Conservatism*, New Jersey, Princeton University Press, 1966.
- Franco, Paul, "The Shapes of Liberal Thought: Oakeshott, Berlin and Liberalism", *Political Theory*, cilt 31, no. 4, Ağustos 2003, s.484-507.
- Green, E. H. H., *Ideologies of Conservatism*, Oxford, Oxford University Press, 2002.
- Gunn, Simon, *Revolution of the Right*, Londra, Pluto Press, 1989.
- Habermas, Jürgen, *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate*, derleyen ve İngilizceye çeviren Shierry Weber Nicholzen, The MIT Press, 1989.
- Heywood, Andrew, *Political Theory: An Introduction*, 2. Basım, Palgrave, 1999.
- Kirk, Russell, *The Conservative Mind*, Equinox Books, 1968.
- Mannheim, Karl, "Conservative Thought", *Essays on Sociology and Social Psychology* içinde, der. Paul Kecskemeti, 4. Basım, Londra, Routledge and Kegan Paul Ltd., 1969, s.74-164.
- , *Conservatism: A Contribution to the Sociology of Knowledge*, der. David Kettler, Volker Meje ve Nico Stehr, Routledge & Kegan Paul, 1986.
- , *İdeoloji ve Ütopya*, çev. Mehmet Okyayuz, Ankara, Epos Yayınları, 2002.
- Nisbet, Robert, "Muhafazakârlık", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde, der. T. Bottomore ve R. Nisbet, Ankara, Verso Yayınları, 1990, s.97-133.
- , *Conservatism: Dream and Reality*, Oxford, Open University Press, 1986.

- Oakeshott, Michael, *On Being Conservative*, Londra, Basic Books, 1962.
- Oktay, Ahmet; Koçak, Orhan; Savaşır, İskender, "Geçmiş ve Geçmişçilik Hakkında", *Defter*, Haziran-Eylül 1988, no. 5, s.195-206.
- Quinton, Anthony, "Conservatism", *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, der. Robert E. Goodin ve Philip Pettit, Oxford, Blackwell, 1993, s.244-268.
- Rosen, Michael - Wolff, Jonathan (der.), *Siyasal Düşünce*, Ankara, Dost Kitabevi, 2006.
- Schwarzmantel, John, *The Age of Ideology*, Londra: Macmillan Press Ltd., 1998.
- Öğün, Süleyman Seyfi, "Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik Kökleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* içinde, cilt 5, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.539-582.
- O'Sullivan, Noël, "Conservatism", Roger Eatwell-Anthony Wright (der.), *Contemporary Political Ideologies*, 2. basım, Pinter, 1999 içinde, s.51-79.
- Tocqueville, Alexis de, *Eski Rejim ve Devrim*, Kesit Yayıncılık, 1995.
- Yanardağ, Merdan (der.), *Yeni Muhafazakârlar (Neo-Cons): Amerika'nın Kara Kitabı*, İstanbul, Çiviyazıları, 2004.